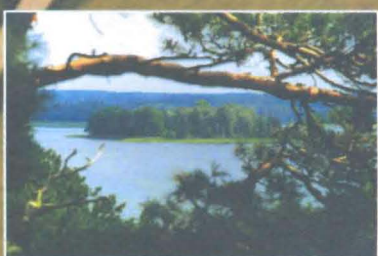
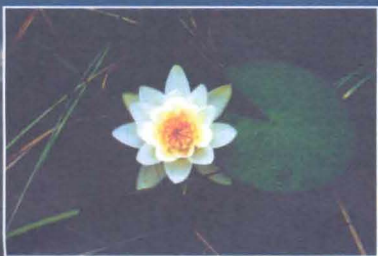

LADAKALNIS

1(79)

AUKŠTAITIJOS NACIONALINIO PARKO LEIDINYS

2004
SAUSIS - KOVAS

Aukštaitijos nacionalinis parkas - pirmasis Lietuvos nacionalinis parkas, įkurtas 1974 m. kovo 29 d. Keičiantis metams, kito gamta, kultūrinės vertybės, keitėsi darbuotojai, šioje unikaliajoje teritorijoje gyvenantys žmonės, čia apsilankantys poilsiautojai ir žinių ištroškę keliautojai.

30-imt veiklos metų dovanojo visiems daug atradimo ir kūrybinio džiaugsmo, teikė jėgų ir patirties įveikiant susidariusius sunkumus ir siekti darnaus buvimo drauge.

Džiaugiuosi su Jumis, kad šiandien Parkas gyvybingas, ieškantis ir norintis visiems teikti pažinimo džiaugsmą. Manau, kad kartu su čia gyvenančiais ir besilsinčiais žmonėmis sugebėsime išsaugoti ir unikalią Lietuvos kampelį ateities kartoms.

ANP direktorius A. Panavas

T U R I N Y S

D.Savickaitė	ANP jau 30-ąjį pavasarį Lietuvai besiskleidžiantis žiedas	2 psl.
R.Baškytė	Aukštaitijos nacionalinis parkas. Prisiminimai ir pamąstymai?	6 psl.

SVEIKINIMAI GIMTADIENIO PROGA:

Utenos apskrities viršininkas V.Cibulskas	7 psl.
Ignalinos rajono savivaldybės meras B.Ropė	8 psl.
Švenčionių rajono savivaldybės meras V.Vigelis	8 psl.
Utenos rajono savivaldybės meras A.Katinas	9 psl.

ANP DARBUOTOJŲ DISKUSIJA: Kas būtų, jei nebūtų parko

D.Savickaitė	ANP teritorijos proistorija	13 psl.
I.Čeponienė	Kaimai ir jų gyventojai	15 psl.

ANP GIRIŲ TAKAIS

B.Šablevičius	Vabzdžiai	17 psl.
A.Survilaitė	Drugiai	20 psl.
V.Vilčinskis	Žuvys	21 psl.
B.Šablevičius	Amfibijos ir ropliai	22 psl.
B.Šablevičius	Paukščiai	23 psl.
A.Čeponis	Žinduoliai	24 psl.
B.Šablevičius	Grybų pasaulio apžvalga	25 psl.
A.Survilaitė	Augalija	26 psl.

KULTŪRA

L.Stanaitis	Liaudies architektūra	28 psl.
D.Savickaitė	Gamtos dovanų gausos sukurti verslai	30 psl.

TURIZMAS

L.Stanaitis	Poilsis Aukštaitijos nacionaliniame parke	33 psl.

Aukštaitijos NP - jau 30 - ąjį pavasarį Lietuvai besiskleidžiantis žiedas

Dažnas apsilankantis Aukštaitijos nacionaliniame parke vadina jį lelijos žiedu ežerų žemėje. Šiomet šis lelijos žiedas ruošiasi pasauliui savo grožį išskleisti jau 30-ąjį pavasarį.

Dar nesilankiusiems šiame trijų rajonų - Ignalinos, Švenčionių ir Utenos - teritorijose išsidriekusiame seniausiame ir antrame pagal dydį Lietuvos nacionaliniame parke, siūlome patiems užkopti į Ladakalnį ir apžvelgti jo plačią

panoramą. Tikime, kad šis vaizdas jau niekada neužsimirš, kaip to neužmiršo ir dar pačioje parko kūdikystėje jį pamatęs tuometinis tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos viceprezidentas Andrejus Banikovas, tuomet pasakęs: „Neįsivaizduojate, kokią lobį turite!.. Jūsų žemė - tai Šveicarija ir gėlių Suomijos ežerų lopinėlis, ir pirmapradės gamtos kampelis po praskrendančių gervių sparnais. Retai kur rasi tokia landšafto

įvairovę ir pajusi subtilią miškų nuotaiką. Tai džiaugsmas čia gyvenantiems, turtas ateities

kartoms...“

Gimimas: Daug plušėjo specialistai, tu-

Nukelta į 3 psl

rėję apibrėžti pirmojo Lietuvos nacionalinio parko ribas. Į jį turėjo patekti ne tik Rytų Lietuvai būdingas gražiausias kraštovaizdis, bet ir gamtos, ir kultūros paminklai, jame turėjo atsispindėti ir senojo gyvenimo būdas. Bene labiausiai už tai, kad pirmasis NP įkurtas būtent čia, Lietuva turi būti dėkinga a.a. prof. Č.Kudabai, užaugusiam Ignalinos krašto žemėse ir sugebėjusiam su tokia meile ją reprezentuoti. Dar 1969 m. kai tik kilo mintis kurti tokį parką, buvo nuspręsta būsimuoju NP branduoliu laikyti Ignalinos landšaftinį draustinį, prie jo prijungti gretimo Ažvinčių botaninio zoologinio draustinio plotą,

Utenio ir Utenykščio ežerų apylinkes iš šiaurės pusės ir Kaltanėnų apylinkes su Žeimenio ežeru pietinėje dalyje. Buvo siūlomi keli NP pavadinimai. Parką iš

pradžių norėta vadinti Gīnučių NP (šis kaimas yra NP centre ir Ignalinos landšaftinis draustinis dažnai buvo vadinamas Gīnučių draustiniu), bet tuomet jau brendo mintis parengti platesnę NP steigimo Lietuvoje programą, buvo manoma būsiant tikslinga jį pavadinti Aukštaitijos. Vis dėlto atsižvelgus į pirmojo NP respublikoje svarbą, jis buvo pavadintas LTRS NP. Šiuo Aukštaitijos vardu jis pavadintas tik po to, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę ir įsisteigė kiti nacionaliniai parkai.

LTRS NP planavimo schemą, paruoštą Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo institute, 1974 m. kovo 29 d. aprobavo LTRS Ministrų taryba, kartu buvo patvirtintos NP ribos ir veiklos nuostatai. Ši diena ir laikoma ANP gimtadieniu. Keturis kartus šia teritorija slinkę ledynai suformavo unikalų kraštovaizdį.

Iš toli šviečiančios, daugiau nei 200 m virš jūros lygio iškylančios aukštumos šiandien kviečia į jas užkopti, o 40-60 m siekiančios įdubos užpildytos skaidriu ežerų vandeniu volioja malonia gaiva.

Augimas: Tai, ką čia apsilankę žmonės mato dabar, labai skiriasi nuo pirmųjų parko gyvavimo metų. Dar beformuojant teritoriją J.Bužinskas dirbo jame inžinieriumi, nuo 1974 m. birželio 1d. čia savo darbo metus pradėjo skaičiuoti ir pirmasis direktorius V.Šakalys. (1991m.) Liepos mėnesį darbą pradėjo ir du jaunesnieji moksliniai bendradarbiai I.Čepnienė, B.Kazlas. Tik po trejų metų atsirado dar trys - T. Patiejūnas, B. Šablevičius, J.Čepnienė. V.Šakalys mena, kad pirmieji darbai žvyro ir smėlio karjerų sutvarkymas (dabar apie tokius objektus parke ir kalbos negali

Nukelta į 4 psl.

būti!) Pirmaisiais metais atsirado ir įvažiavimo į parką vartai, įrengtos pirmos poilsiavietės ir mašinų stovėjimo aikštelės. Po suorganizuotos liaudies meistrų stovyklos 1977 m. Lūšių ežero pakrantė pasipuošė stogastulpiais. Pirmasis direktorius savo prisiminimuose pasakoja, kad visuomenė iš NP laukė, kad tai būtų gamtos saugos ir kultūros puoselėjimo mokykla.

1981 m. išleista monografija „LTRS nacionalinis parkas“, kuria, kaip pagrindiniu mokslinės informacijos šaltiniu, daugelis naudojasi ir dabar. 1984 m. pasirodė dvimėnesinis biuletenis „Nuo Lėdakalnio“, vėliau viręs „ketvirtiniu“ „Ladakalniu“. Dar 1977 m. buvo įsigyta sodyba, kuri buvo pritaikyta muziejui įrūšėti. 1984 m. šioje sodyboje veiklą pradėjo Senovinės bitininkystės muziejus. Šie metai jam, kaip ir ANP leidiniui „Ladakalnis“ jubiliejiniai - 20. Muziejui vadovauja jo įkūrėjas B.Kazlas. 1979 m. buvo

pradėtas kurti botanikos takas, 1990 m. jis atnaujintas ir pertvarkytas: persodinti nauji augalai, paruošta informacinė medžiaga, trasa, kad lankytojams būtų patogiau, sutrumpinta iki 3,5 km. 1985 m. surinktas ir sutvarkytas 150 augalų herbaras. Jis kasmet papildomas naujais eksponatais. Parko biologai didžiuojasi nuolat registruojamomis itin retų augalų augimvietėmis, kaupia floros ir faunos foto katalogus. 1991 m. respublikinio konkurso tvarka buvo išrinktas naujas direktorius K. Kuliešius. Parko veikla labai pajvairėja, direkcijos žinion perduodama teisė tvarkyti ANP miškus. Kadangi labai sumažėja turistų srautas iš Rusijos ir iškyla finansinio išlikimo grėsmė, 1959 m. įkurta Palūšės turistinė bazė (jai šiomet 45m.) taip pat perduodama ANP direkcijos žinion. Mokslo skyrius paruošė net 26 projektus parko tvarkymo klausimais. Pastatyti ir pašventinti kryžiai Ažvinčių kaime,

Kirdeikiuose, Kaltanėnų kryžkelėje, koplytstulpis Meironyse. Parke pradeda dirbti 320 žmonių ir nemažėja iki 2001 m. 1993 m. ANP priimtas į Europos nacionalinių parkų federaciją, dalyvauja Baltijos NP asociacijos veikloje, su Tarptautiniu informacijos centru apie parkus palaikomi ryšiai. Fotografo P.Bilkio darbai buvo eksponuojami fotokonkurse Čikagoje ir užėmė II -ąją vietą. Sukurtas pirmas filmukas apie ANP. 1994 m. parkui pradeda vadovauti A.Panavas. ANP direkcija persikelia į kitas patalpas. Nuo tada ANP direkcijos ir jo ūkinio padalinio darbuotojai dirba viename pastate Palūšėje. Plėtojama pažintinio turizmo veikla ir kasmet čia apsilanko per 20 tūkstančių registruotų turistų. Palūšėje gausėja kalendorinių švenčių, nuo 1995m. formuojamos kitos parko švenčių tradicijos - turistinio sezono atidarymo, Užgavėnių, Medkopio, Sekminių ir kt. Veiklą pradeda ekologinis švieti-

mo centras Meironyse, vykdomi archeologiniai kasinėjimai Kretuono ež. apylinkėse, jų pasėkoje Palūšėje įrūšinama pilkapio ir akmens būsto ekspozicija. Veiklą pradeda Lankytojų centras, Aukštaičių užėiga, poilsio nameliai pritaikomi žiemos sezonui. 2001 m., kad būtų kokybiškai aptarnaujami ANP lankytojai, aktyviai plėtojamas pažintinis turizmas ANP įsteigia VŠĮ turizmo centrą „Palūšė“. Paskutiniaisiais metais ANP aktyviai dalyvauja kuriant ES ir vietinius projektus Dabar ANP dirba 72 žmonės.

Šiandieninis ANP veidas. Visa tai žmonių veikla siekiant Jums, čia apsilakantiems, parko lobius padaryti prieinamesnius, visų mūsų vaikams išsaugoti gamtos ir kultūros turtus, siekti, kad visi mūsų brangioje Lietuvoje gyventų vadovaudamiesi darnaus vystymosi principais. Visa tai todėl, kad žmogus, pabėgęs nuo gamtos į miestus, į savo dirbtinį

Nukelta į 5 psl.

pasaulį, atitrūksta ne tik nuo natūralaus gyvenimo būdo, bet ir atsiskiria nuo galimybių būti kartu su gyvybės šaltiniu. Nacionalinio parko gyvybingumo skatinimas turi būti valstybės politika, tautos dvasinis veidas. Anksčiau ANP buvo pavaldus įvairioms institucijoms, dabar jai vadovauja Aplinkos ministerijos Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba.

Visuose veiklos kitimuose esminę pataisą darė ANP sienų kitimas. 1998 m. ženkliai padidėjo ANP teritorija

mišios naujai prijungtos teritorijos pietrytinėje pusėje - Kretuono, Vajuonio ežerų apylinkės ir jų kraštovaizdžio kompleksai. Čia taip pat 3 draustiniai: Kretuonykščio telmologinis (pelkinis kompleksas su archeologiniais radiniais), vienintelis parko teritorijoje Rėkučių archeologinis draustinis, apimantis archeologinių vertybių kompleksą tarp Paversmio ir Rėkučių kaimų (ypač įdomus XII a. Rėkučių gynybinis pylimas), Kretuono kraštovaizdžio draustinis įkurtas Kretuono ež.

(nuo 30000 ha iki 40570 ha.) Po naujojo zonavimo ŠV parko dalyje į teritoriją buvo įtrauktas ne vien Tauragno ežeras, bet ir jo apyežerė su Taurapiliu. Šioje teritorijoje dideli reljefų skirtumai. Piečiau prie parko prijungta ir Pakaso, Ūkojo apyežerės, gražuoliai Ūsiai, Limino ir Kiauno ežerai. Toje parko pusėje įkurti Kiaunos kraštovaizdžio, Vilkaraisčio telmologinis, Labazės hidrografinis draustiniai. Ypač įdo-

Didžiojoje saloje (saugo unikalų kraštovaizdį ir paukščių įvairovę). Savo mokyklos muziejumi daugelį vilioja Reškutėnų kaimas, o netoliese esantis Kretuonų kaimas savo etnografinę vertę prilygsta Šuminams.

ANP vertybės. Didžiausia parko puošmena ir turtas - miškai ir ežerai. Kiekvieną rytą saulei akis pramerkia 126 ežerai. Didžiausi: Kretuonas - 829 ha, Dringis - 725 ha, Tauragnas - 512 ha,

Žeimenis - 455 ha. Giliausi: Tauragnas 60,5 m, Lūšiai - 37 m. Ilgiausias Žeimenis - 12 km. Turizmo centre apsilankantys turistai nuomoja valtį ir visą šiltąjį metų laiką mojuoja irklais, o žiemą įsigiję leidimus žvejybai stebina artimuosius gausiais laimikiais. Vandenys globoja 35 rūšis žuvų.

Savo grožiu ir vertybėmis nenusileidžia miškai. Jų plotas apie 27000 ha (70% parko teritorijos). Didžiausias parko grožis - Ažvinčių (4603 ha), Minčios (2964 ha), Pakretuonės (2768 ha) miškai. Jų turtai - grybai, uogospuošiai ne vieno apsilankiusiojo stalą, o augalų ir gyvūnų įvairovė tiesiog stulbina. Parke auga apie 1000 augalų, 60 rūšių Raudonojoje knygoje. Parko padangėje suskaičiuotos 208 paukščių rūšys, net 51 rūšis įrašyta į Raudonąją knygą. 151 rūšis per šiose vietovėse. Čia gyvena 49 Lietuvos žinduolių rūšys.

Parko teritorijoje yra 116 kaimų. Juose gyvena apie 2300 žmonių. Tik jie gali paaiškinti, kuo toks ypatingas šis žemės lopinėlis, nes jie čia praleidžia dienas ir naktis, čia dirba ir myli, ieško atsakymo į gyvenimo prasmės klausimus. Šaknimis į šią žemę įaugę žmonės nesizavi trumpalaikiais blizgučiais, o gyvena uždarą, ramų gyvenimą. Jokie civilizacijos su-

kurti niekalai neuždengia šių kaimelių ir jų gyventojų žavesio. Gal todėl, kad juos saugo pati gamta. Žmonės ir seniau ir dar labai dažnai dabar gyvena lyg viena šeima, viena giminė: ir švenčia, ir dirba kartu. Jų būtų galima palyginti su kartu giedama giesme.

A.Patackas kalbėdamas apie ANP sakė, kad Baltų pasaulis gimė atskirame pasaulyje - girioje, kurioje visad yra germė, kurioje gera būti, vieta, kur žmogus gali įkūnyti savo gyvenimo būdą sandoroje su Dievu, gamta, dvasine kultūra, amatais, kur etnografiniai dalykai egzistuoja natūraliai. Čia 11 piliakalnių, 45 pilkapynai, čia Rėdos rato šventės, archaiška šneka ir šmaikštūs posakiai,

O mes, ANP darbuotojai, norėtume, kad Jūs važiuotumėte į parką pailsėti nuo lietuviui neįprasto miestietiško gyvenimo būdo, kad pabūtumėte su savimi ir pasisemtumėte to, ką gali duoti tik sakralinė vieta, kad Jūsų vaikai išmoktų kalbėti su vabalu, pasiguosti medžiui.

D.Savickaitė

AUKŠTAITIJOS NACIONALINIS PARKAS. PRISIMINIMAI IR PAMĄSTYMAI

Aukštaitijos nacionalinis parkas pirmasis nacionalinis parkas Lietuvoje. Tai viena vertingiausių ir mieliausių mūsų saugomų teritorijų. Šiais laikais bene kiekvienas moksleivis žino šį nacionalinį parką net jei ir nėra jame lankęsis.

Per trisdešimt metų išgyventa daug išbandymų, daug ir džiugių akimirkų. Nenuostabu. Juk šiuo laikotarpiu vyko visos šalies virsmas. Ir matyt dar ne vienas pasikeitimas laukia ateityje. Steigiant nacionalinį parką niekas net nepagalvojo, kad gali iškilti problemų su privačia nuosavybe, kad galime turėti tiek konfliktų dėl savavalių statybų. Aukštaitijos nacionalinis parkas lyg savotiškas poligonas, kuriame buvo išbandyti bene visi galimi nacionalinio parko veiklos organizavimo modeliai, išskylančių problemų sprendimo būdai.

Žvelgiant į Aukštaitijos nacionalinio parko ateitį, norėčiau pasidalinti prisiminimais, „prisilietimais“ prie jo. Greitai bėga metai. Teko dirbti Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo institute, kai 1984 m. buvo minimas Aukštaitijos nacionalinio parko dešimtmetis. Lietuvos mokslo visuomenė aktyviai dalyvavo diskusijose dėl nacionalinio parko direkcijos veiklos efektyvumo didinimo. Direkcija turėjo tapti pilnateise teritorijos šeimininke. Tuomet daugiau stebėjau ir mokiausi. Stebėjau mano kolegų, mokytojų G. Daniulaičio, praėjusiais metais išėjusio Anapilin, prof. P. Kavaliausko ir kitų patirtimi, išvalgumu, žiniomis ir dvejojau, ar kada sugebėsiu, ką nors savarankiškai pasiūlyti. Manau pasisekė, kad būtent šiems specialistams teko dalia planuoti pirmąjį Lietuvos nacionalinį parką. Kitaip kas žino, koks jis šiandien būtų ir ar iš vis būtų...

Antroji šio nacionalinio parko planavimo schema buvo rengiama 1988-1989 m. Tuomet teko tiesiogiai prisiliesti prie nacionalinio parko vertybių,

įstrigusių atmintin visam gyvenimui. Turėjau užduotį atlikti turimos tyrimų medžiagos analizę, įvairius vertinimus, susisteminti duomenis, Dalyvavau diskusijose, svarstant pasiūlymus dėl nacionalinio parko zonavimo ir tvarkymo. Jei pirmojoje schemoje buvo daugiau rekreacinių teritorijų, tai antrojoje buvo išskirta daugiau draustinių ir rezervatų. Šito pareikalavo realybė dėl per didelės apkrovos, pradėjo degraduoti visų intensyviai lankytų stovyklaviečių, poilsiaviečių aplinka.

Pasikeitus šalies socialinei ekonominei situacijai, pasikeitė ir nacionalinio parko perspektyvos, pasikeitė ir mano darbo pobūdis. Visi nacionaliniai parkai atsidūrė pačioje rimčiausioje kryžkelėje. Laukė žemės, miškų ir net vandens telkinių gražinimas privačion nuosavybėn. Buvo planuojama, kad privačion nuosavybėn negali būti gražinta daugiau nei pusė Aukštaitijos nacionalinio parko ploto. Deje... Ir gaila, bet būtent Aukštaitijos nacionaliniame parke žemės reforma įvykdyta ne pačiais geriausiais būdais... Dėl netinkamų įstatymų nuostatų, leidusių perkelti žemę iš vienos vietos į kitą, Aukštaitijos nacionaliniame parke ją įsigijo niekada čia jos neturėję piliečiai.

Pati privati nuosavybė žinoma nėra blogybė, bet... Šiuo pereinamuoju laikotarpiu ne vienas tikisi greitos naudos iš miško, žemės. Ne vienam žemės sklypas nacionaliniame parke reikalingas namui, vasarnamiui pasistatyti, miškui iškirsti arba paprasčiausiai pelningai parduoti. Tokiu laikmečiu gyvename. Taigi dabar didelė atsakomybė tenka direkcijai, kitoms institucijoms reguliuojant statybas, išvengiant galimų kraštovaizdžio pažeidimų.

Aš gi iš planuotojos tapau tarnautoja. Pasikeitė ir kontaktų su Aukštaitijos nacionaliniu parku, jo direkcija pobūdis. Rengėme teisės aktų, skirtų saugomoms teritorijoms, projektus. Svarbiausias jų Saugomų teritorijų įstatymas. Nors

Aukštaitijos nacionalinio parko direkcijos steigėja tuomet buvo Miškų ūkio ministerija, teko rengti nacionalinio parko nuostatus, dalyvauti diskusijose dėl nacionalinio parko turto privatizavimo, kt. Džiaugiausi, kad planuotojos darbo patirtis leido geriau suvokti saugomų teritorijų poreikius.

Puikiai prisimenu prieš gerą dešimtmetį iškilusią grėsmę Palūšės turistinei bazei. Virš jos buvo pakibęs privatizavimo kardas. Negaliu pasakyti, kad džiaugiuosi dabartine Palūšės turistinės bazės būkle, bet tuomet privatizavus šį objektą būtume praradę galimybes visuomenės poreikiams tenkinti. Šiais metais vėl teko grįžti prie senosios problemos, rimtai susimąstyti, ką gi darysime toliau. Džiaugiuosi, kad surastas tiek nacionaliniam parkui, tiek Lietuvos visuomenei priimtinas sprendimas. Netrukus pradėsime rengti Palūšės turistinės bazės detalų planą ir keletą techninių projektų. Manau, kad Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų panaudojimas, leis šį objektą prikelti naujam gyvenimui, o tuo pačiu sudaryti sąlygas nacionalinio parko lankytojams džiaugtis galimybėmis pažinti svarbiausias vertybes, gėrėtis jomis, mėgautis pilnaverčiu poilsiu.

Aukštaitijos nacionalinis parkas savo puikiais švariais ežerais, sujungtais vaizdingomis protakomis, savitais etnografiniais kaimais, raiškiomis žemės paviršiaus formomis, miškų gausa džiugino ir džiugina lankytojus. Ne kiekvienas jų žino nacionalinio parko skaudulius, o ir nereikia šito. Svarbu, kad visuomet lankytojai rastų tinkamai įrengtas stovyklavietes, pažintinio turizmo maršrutus, prižiūrėtus miškus ir vandens telkinius. O čia jau direkcijos rūpestis.

Daug diskusijų praėjusiais metais sukėlė nacionalinių parkų miškų priežiūros reorganizavimas, t.y. nacionalinių parkų miškų

priežiūros perdavimas miškų urėdijoms. Direkcijos priešišškai sutiko šią žinią, su nepasitikėjimu žvelgė į kolegas miškininkus. Kiekvienas naujas žingsnis verčia susimąstyti, ypač kai jis paliečia žmones. Bet manau, nuogaštavimai turėtų greitai nurimti. Direkcijų paskirtis išsaugoti gamtos ir kultūros paveldą, sudaryti sąlygas lankytojams susipažinti su saugomomis vertybėmis, sudaryti sąlygai poilsiui, organizuoti mokslinius tyrimus ir stebėjimus, aplinkosauginį švietimą. Dėl privačios nuosavybės atsiradimo, direkcijos jau niekuomet nebus vieninteliu šeimininku, kaip buvo tikėtasi. O, be to, juk ne taip lengva

neturint pakankamai lėšų, nepasinaudoti miško ištekliais, mediena. Dėl daugybės funkcijų, visos matyt negali būti tinkamai vykdomos. Taigi dabar atsiranda galimybė visą dėmesį skirti tiesioginėms funkcijoms vykdyti, saugoti ir puoselėti gamtos ir kultūros paveldo vertybes, stebėti jų būklę.

Belieka palinkėti sėkmės Aukštaitijos nacionalinio parko direkcijos kolektyvui sėkmingai perplaukti pavojingas rėvas ir išsaugoti ateities kartoms Šiliniškių gūbrį, Ladakalnį, unikalią Tauragno ežerą, savitus Dringio, Lūšių, Baluošo ir kitus ežerus, Ažvinčių, Linkmenų, Minčios girias, Ginučių

ažuolyną, Taurapilio, Ginučių, Puziniškio, Linkmenų, Vajuonio ir kitus piliakalnius, unikalią Kretuono archeologinį kompleksą, unikalius etnografinius Salų, Varniškių, Vaišnoriskių, Šuminių (Pabaluošės), Strazdų, Kretuonių, Benediktavo bei kitus kaimus, Palūšės bažnyčios architektūrinį ansamblį, vandens malūnus ir kitas nacionalinio parko vertybes.

Aš gi su Aukštaitijos nacionaliniu parku pradėjau ne tik praktinę savo veiklą, bet ir augau, kaip saugomų teritorijų specialistė. Gal būt todėl jis man toks mielas ir brangus...

R. Baškytė

SVEIKINIMAI GIMTADIENIO PROGA

Gerbiamieji,

Dievai nepagailėjo nepakartojamo gamtos grožio Aukštaitijos nacionaliniam parkui: ežerų ir upelių, miškų ir girių, aukštumėlių ir lygumų. Anot poeto P. Panavo, užtenka užlipti „ant Ladakalnio- toks ežerynų spindėjimas, toks šilų mėly-

numas, tokia erdvė akims ir sielai, kad, atrodo, visai kitame pasaulyje atsiduri...“ Pasaulyje, kuris domina istorikus ir botanikus, keliautojus ir žvejus, sporto mėgėjus ir, žinoma, poilsiautojus.

Prieš tris dešimtmečius įkurtas Aukštaitijos nacionalinis parkas, siekęs išsaugoti šiaurės rytų Lietuvos gamtos ir kultūros vertybes, organizuoti mokslinius tyrimus ir pažintinį turizmą, šią dieną ne tik Utenos apskrityje, bet ir visoje Lietuvoje pateikiamas kaip puikaus ūkininkavimo ir gamtos išteklių išsaugojimo pavyzdys. Subalansuotos plėtros vizija ir puiki strategija leido laiku pastebėti ir identifikuoti pasitaikiusias problemas, ieškoti naujovių, įgyvendinti ambicingus projektus, prisimenant ir naujai

prikeliant puikias senas idėjas.

Tikiuosi, jog šie trys ANP dešimtmečiai, atvėrę tarpautinius standartus atitinkančius pėsčiųjų ir dviratininkų takus, sukūrę turizmo verslo plėtros modelį, nutiesę vandens kelius iki Baltijos jūros ir kartu išsaugoję unikalią regiono kultūrą, gamtą, daugybę rūšių augalų ir gyvūnų, tai tolimesnė Aukštaitijos nacionalinio parko administracijos misija, leisianti įgyvendinti drąsias idėjas saugant unikalias teritorijas, sklandžiai užbaigiant žemės reformą ir tampant Lietuvos turizmo meka.

Geros kloties!

Utenos apskrities viršininkas

Vilius Cibulskas

Gerbiami Aukštaitijos nacionalinio parko darbuotojai ir jo teritorijoje gyvenantys žmonės,

Praėjo 30 metų, kai buvo įsteigtas Aukštaitijos nacionalinis parkas. Pusė jo ploto, t. y. 20

tūkst. ha, yra Ignalinos rajono savivaldybės administruojamoje teritorijoje. Čia yra ir vertingiausi moksliniu ir gamtosauginiu požiūriu parko objektai - tai Ažvinčių, Gervėčių sengirės ir Balčio ežero gamtiniai rezervatai su retaisiais augalais ir gyvū-

nais. Rytų Aukštaitijos kraštovaizdį reprezentuoja Baluošo, Benediktavo, Kiaunos ir Petriškės kraštovaizdžio draustiniai. Aukštaitijos nacionalinis parkas - ne tik rajono, regiono, bet ir visos Lietuvos įvaizdžio dalis. Turbūt

Nukelta į 8 psl.

nėra Lietuvoje gyventojų, kuris nežinotų šio parko ar jo teritorijoje esančios Palūšės su jos bažnyčios architektūriniu ansambliu. Palūšės turistinėje bazėje, kuriai šiais metais sukanka 45 metai, dar iki 1990 metų netrūko turistų iš visų tuometinių Rytų respublikų. Taigi galima teigti, kad turizmo verslas, visų pirma kaimo turizmas, čia turi senas tradicijas.

Per 30 Nacionalinio parko veiklos metų buvę ir esami jo darbuotojai atliko didelį darbą siekdami išsaugoti unikalų parko

teritorijos kraštovaizdį, retų rūšių augalus ir gyvūnus, kultūros paveldo vertybes ir paminklus, puoselėti Aukštaitijos regiono tradicijas, amatus, atkurdami pažėjusios gamtos kultūros vertybių kompleksus bei objektus, plėtodami rekreacinę veiklą, visų pirma pažintinį ir kaimo turizmą, trumpalaikį poilsiaavimą įrengtose poilsiavietėse bei stovyklavietėse, kartu garsindami Palūšės, kaip gyvenamosios vietovės, vardą. Ačiū Jums už visa tai.

Kaip žinia, šiandien dar būtina spręsti daug problemų, susijusių su Nacionalinio parko veikla. Tai parko valdomų statinių rekonstrukcija, jo teritorijoje esančių kelių ir privažiavimų remontas. Norėtusi aktyvesnės veiklos ir Nacionalinio parko vertybių, jų apsaugos, populiarinimo, reklamos srityje.

Nacionalinis parkas daro teigiamą įtaką ir mūsų savival-

dybės gyventojams. Visų pirma, tai gyventojų užimtumo gerinimas - darbas Nacionalinio parko direkcijoje, palankesnės sąlygos kaimo turizmo plėtrai, investicijoms į turizmo verslą, į parko teritorijoje esančių gyvenamųjų vietovių infrastruktūros gerinimą. Palankių veiklos rezultatų šioje srityje galima siekti derinant Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų, Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir savivaldybės biudžeto lėšų naudojimą. Tai svarbus parko ir savivaldybės bendradarbiavimo raidos uždavinys.

Gerbiami parko darbuotojai, leiskite jubiliejaus proga palinkėti tolesnio kūrybingo darbo, sveikatos, sėkmės vykdant Nacionaliniam parkui priskirtas funkcijas.

*Ignalinos rajono savivaldybės
meras Bronis Ropė*

Džiaugiuosi, galėdamas prisidėti prie sveikinimų, minint reikšmingą ir malonią sukaktį Aukštaitijos nacionalinio parko trisdešimtmetį. Gamtos raida nedidelę dalį šio nuostabaus kampelio skyrė mūsų rajonui.

Aukštaitijos nacionalinis parkas - tai margaspalvė gamtos mozaika, kurios pamatas - Rytų Lietuvos aukštuma, ežeringi ir miškingi kalvynai, jaukūs senoviniai kaimai.

Kiekvienam suprantama,

kad nacionalinio parko gyvybingumui skatinti yra svarbu surasti šiuolaikiškus veikimo būdus. Vienas jų - propaguoti mūsų gamtos savitumą, jį rodyti, apie jį pasakoti, nes gamta - tai turtas, kuriuo reikia mokėti disponuoti.

Šiandienos Aukštaitijos nacionalinis parkas, jo teritorija, vietovaizdis, populiarumas ir reikšmė gerokai skiriasi nuo tuomet tik įkurto, 1974-ųjų parko. Ir visa tai yra sąmoningos darbščių, kūrybingų žmonių veiklos rezultatas.

Šia proga norėčiau padėkoti visiems, kurie dėjo daug pastangų, kad šiandien galėtume džiaugtis ir didžiulis seniausiu Lietuvoje nacionaliniu parku. Nuoširdžių padėkos ir pagarbos žodžių verti mokslininkai, specialistai, parko kūrimo entuziastai, darbui pasišventę miškininkai.

Tautos poetas J. Marcinkevičius rašė: „Pažiūrėkite į iškilmingai virš šilo tekančią saulę, į pamaldžiai susikaupusias pušis, paklausykite paukštelio, iš tankmės šlovinančio pasaulio grožį, ir jūs pajusite ypatingą gamtos artumą, raminantį, glostantį jos prisilietimą. Pajusite vienovę su viskuo, kas yra, šilta gerumo ir meilės banga užlies jūsų širdį, suprasite, kad galima būti žemės, vandens ir saulės broliu, kad gerai įsiklausius, galima išgirsti, kaip teka gyvenimas“. Tad saugokime ir puoselėkime unikalų nacionalinio parko gamtos pasaulį, augmeniją, gyvūnus, čia gyvenusių žmonių kultūrinį palikimą, kaip didžiausią turtą, džiaukimės ir mylėkime šį Aukštaitijos lobį nesavanaudiška ir šviesia meile ir jis mums atsakys tuo pačiu.

*Švenčionių rajono savivaldybės
meras Vytautas Vigelis*

Utenos rajonas - aukštumų, kalvų ir kalnelių bei tankių miškų ir vaizdingų ežerų kraštas, išsidėstęs Baltijos kalvyno Aukštaičių aukštumos šiaurvakarinėje dalyje, Šventosios baseine. Viena iš Utenos rajono gamtą puoselėjančių ir saugančių teritorijų - Aukštaitijos nacionalinis parkas. Parkui tenka apie 10140 ha rajono pietrytinės dalies žemių. Tai Minčios girios dalis ir agrarinis kraštovaizdis abipus Tauragno ežero.

Šioje parko dalyje yra atskira ežerų grupė: giliausias Lietuvoje Tauragnas, Utenas, Utenykštis, Žiezulis, Baltelė, Byvainis, Mirelis ir dar 11 visai mažų

ežerėlių. Stambiausi upeliai Būka, Minčia, Pliaušė, Tauragna. Taigi, turbūt ne veltui galima išgirsti Aukštaitijos nacionalinį parką vadinant Ežerų parku.

Miškais apaugusiame žemės plote vyrauja pušynai-eglynai-beržynai. Viena mažo ploto aukštapelkė - iš šaltinio vandens sudarytas Knyčio ežeriukas. Įspūdingo kraštovaizdžio teritorijos paskelbtos draustiniais. Šioje parko dalyje aptiktos 24 valstybės saugomos augalų rūšys. Girioje rasti Lietuvoje labai reti vabalai - Šeiderio kirmvabalis ir didysis skydvabalis, taip pat drugiai machaonas ir rudaakis satyriukas. Paežerėse gyvena 3 retų rūšių varliagyviai. Parko miškuose veisiasi retųjų rūšių paukščiai. Iš viso parko teritorijoje užregistruota 51 rūšis retųjų paukščių. Yra ir žinduolių, įrašytų į Lietuvos raudonąją knygą. Parke gyvena baltasis kiškis, ūdra, beržinė sicista ir kt.

Garsus Aukštaitijos nacionalinis parkas ir savo istoriniu palikimu. Nuo XVIII amžiaus minimos Vaišnoriškės, Salos II,

Vaišnoriškės II, Strazdai, Šuminai, nedideli padrikai kaimai. Malonu, kad daugelyje iš jų iki šiol gyvena pirmųjų sodybų įkūrėjų palikuoniai Šuminai, Strazdai. Kai kur išliko pavienių medžių, kurie jau augo renčiant pirmas pirkias ir klėtis. Įspūdingai atrodo Minčios vandens malūnas.

Aukštaitijos nacionalinis parkas - pats seniausias Lietuvoje, turintis atsidavusių darbuotojų, patrauklių vietų, nenualintos gamtos, reljefo ir hidrografinio tinklo, augmenijos, gyvūnijos bei etnokultūrinių vertybių vienybę. Jis į patrauklias vietas nuo seno vilioja tūkstančius ratuotų ir pėsčiųjų poilsiautojų, atkaklių vandens turistų, grybautojų ir uogautojų. Linkime, kad ir ateityje Aukštaitijos nacionalinis parkas klestėtų bei sulig kiekvienais metais sklistų gandas, traukiantis vis naujus žmones išvysti čia puoselėjamą grožį.

*Utenos rajono savivaldybės
meras Alvydas Katinas*

KAS BŪTŲ, JEI NEBŪTŲ PARKO

Ruošiantis Aukštaitijos nacionalinio parko jubiliejui didžioji dalis ilgamečių ir apie dešimtmetį čia dirbančių žmonių susirinko padiskutuoti tema „Kas būtų, jei nebūtų parko“. Nors pokalbyje viršų vis imdavo aktualios, skaudokos nūdienos problemos - artėjanti restrukturizacija, bet ir globalioms problemoms buvo skirta užtektinai laiko. Diskusijoje dalyvavo didžiausią darbo šioje įstaigoje patirtį turintys darbuotojai I.Čeponienė, J.Čeponienė, B. Šablevičius, A.Panavas ANP direktorius, ANP įsteigtos

VšĮ TC Palūšė direktorius J.Radzevičius, čia darbo metus skaičiuojantis daugiau nei keturiolika metų. Pokalbiui vadovavo D. Savickaitė čia jau 12-uosius metus slenksčius minanti. S.D. Kas tai yra Aukštaitijos nacionalinis parkas? A. Panavas atsakė, kad ANP teritorija, jos vertybės, apsaugos formas apibrėžia įstatymas. Ši teritorija formavosi kaip padidinto susidomėjimo objektas, nes Lietuvoje buvo vienintelė tokia. Ankstesnieji metai parodė, kad ši teritorija itin palanki turizmui plėtoti. Į šias vietas plūdo turistai iš

visos sovietų sąjungos. Tai buvo naudinga ir vietos gyventojams. Sąvokos „kaimo turizmas“ dar nebuvo, bet žmonės taip vadinamiems „dačnykams“ užleisdavo net savo gyvenamuosius namus, o patys nakvodavo lauko virtuvėlėse, kad susikurtų papildomų pajamų šaltinių. Regis, aplinkinės vietovės: Ceikiniai, Kazimieravas ir kt. taip pat patrauklios, bet nebuvo tokio abipusiai naudingo svetinumo tradicijų. Keitėsi laikai, žmogaus santykis su gamta pasikeitė, iš moralinio aspekto perėjo į materialųjį. Šioje teritori-

joje, kaip ir visur kitur, grąžinamos žemės, miškai ir, kaip būdinga žmogui, skatina savininkiškas tendencijas: čia mano, čia aš noriu statyti, griauti, kirsti... Įstatymai kertasi su žmonių norais ir tik įstatymai šiandien padeda šią teritoriją išlaikyti besiskiriančia nuo aplinkinių. Siekdami pelno, žmonės norėtų čia ir po tris pirteles sodyboje pasistatyti, o juk aukštaitiška sodyba turi savo tradicinius pastatus, išplanavimą, tuo skiriasi nuo kitų regionų ir nuo didžiųjų kurortų plėtros tendencijų. Įstatymai apri-

Nukelta į 10 psl.

boja statinių kiekį. Gerai, kad įstatymai neleidžia žemės skaldyti į atskirus sklypus. Tokiu būdu paėžerės netapo kolektyviniais sodais. Mus šiek tiek saugo didesnis atstumas nuo didmiesčių, bet veržimasis į šią teritoriją nėra nemažėja. Kitas aspektas - ūkinė veikla miškuose. Ja ANP pradėjo užsiiminėti nuo 1990 metų. Nuomonių dėl šito, beje, kaip ir vertinimų, yra įvairių, bet yra valstybės užduotys, suprojektuoti kirtimai ir mes juos vykdomė. Tai, pagaliau, buvo ir mūsų įstaigos pragyvenimo šaltinis. Įvairiuose pasitarimuose daug kalbėjome, kad valstybė galėtų palikti nekirstas biržes, bet į tai nebuvo atsižvelgta, labai gerai, kad tokia veikla šiose vietovėse buvo ženkliai sumažinta. Dėkingi esam ir Aplinkos ministerijos ministrui, kad jo vienašališku sprendimu uždrausti plyni kirtimai. Abejonė kyla tik dėl to, kad atvejinius kirtimus šiandien galima vykdyti vienur, rytoj kitur. Apie tai dar reikia diskutuoti specialistams ir visuomenei, valdžios žmonėms. Gal tai, pavyzdžiui, neaktualu visoms saugomoms teritorijoms, o štai nacionaliniai parkai galėtų didžiulis „nejudintais“, natūraliai augančiais miškais. Šiandien galime didžiulis savo rezervatu, kur jau daugiau nei 60 metų nevykdoma ūkinė veikla. Toks jis liko būtent todėl, kad yra NP teritorijoje. Nei viena kita saugoma teritorija neturi sukaupusi tiek informacijos apie gamtos, kultūros resursus. Tai didelis B.Šablevičiaus nuopelnas, kitų specialistų indėlis. Didelė dalis ANP teritorijos „padengta“ botaninių, kraštovaizdinių,

zoologinių ir kt. draustinių zonomis, kurios papildomai riboja žmogaus intervenciją, o jas įkurti buvo galima tik sukaupus informacijos apie jas dėka.

I.Čeponienė priminė, kad visoje Lietuvoje jau yra nustatytos kartinės buveinės, bet tikrai ne visur jos jau yra saugomos. ANP miškininkai jas puikiai žino ir saugo, o dėl urėdijų veiklos galima abejoti - daug patogiau jas „patvarkyti“, kol nėra šiai veiklai vykdyti gauta atskirų aukštesnių instancijų potvarkių.

Domėjausi, ką vedantieji specialistai mano apie tai, ar gyvenantiems čia nebūtų geriau, jei nebūtų parko?

I.Čeponienė atsakė: Gyventojams gal ir būtų lengviau, jei nebūtų ūkinės veiklos apribojimų. Lengviau būtų ir čia dirbantiems, jei veiktų nuo pat pirmų parko įkūrimo dienų numatytas kompensavimo už veiklos apribojimus mechanizmas. Dabar dar susiduriame su jau minėtais „savininkiškumo“ klausimais. Pvz., garsusis Šuminų kluonas, kurio duris laiko mediniai vyriai, yra jauja, savininkai nenori į ją investuoti, valstybė žada paremti, savininkai du ir dar neaišku, ar sutiks ją atvykstantiems demonstruoti... Privati nuosavybė, kištis nederėtų... Kita vertus čia gyvenantys turi suprasti, kad savo vasarotojų jie sulaukia būtent todėl, kad čia saugoma teritorija, kad čia daug kas išsaugota, ko jau nėra šalyje, kad čia yra į ką pažiūrėti.

B.Šablevičius buvo kategoriškesnis: „Žmonėms parankiau visiškai anarchija, o dabar yra suvaržymai, todėl parkas nėra populiarus tarp vietos

gyventojų. Nebūtų suvaržymų, padedančių išsaugoti jo patrauklumą, viskas būtų užstatyta, užteršta ir t.t. Štai tauragniškiai buvo surašę didžiulį skundą į laikraštį, vadindami parką rezervacijos zona... Kol nebuvo parko teritorijoje, ūkininkavo laisvai, kaip išmąnydami, o dabar nei kompensacijų, nei laisvių. Būtina dar kartą iškelti šią problemą Respublikos valdžios lygyje, nes kaip specialistui man skaudu, o kaip žmogus galiu juos suprasti. Kuo greičiau reiktų spręsti ir inspekcijos etatų atgaivinimą parke, nes nors aš ir turiu teisę bausti pažeidėjus, nemanau, kad tai turėčiau daryti. Pirmiausia - mano tiesioginis darbo krūvis užtektinai didelis, antra - visi puikiai žinome, kad šiandienos „modernieji“ poilsiautojai labai dažnai būna ginkluoti ir nieko humanistinio nepaisantys. Parko darbuotojai neturi jokių socialinių garantijų nelaimės atveju.“

B.Šablevičiaus klausiau, kas dar, be taikomų apribojimų, padėjo kurti parko unikalumą?

- Nuoseklus, sisteminis specialistų darbas. Jie čia dirba ne priešokiais, o kiekvieną dieną, kiekvieną sezoną, nepaisydami klimatinės sąlygų stebi augimvietes ir lizdavietes. Daugelis mums sako, kad didįjį darbą atliko Mokslų akademijos institutai, bet, teatleis man kolegos, dažnai jie dirba „valdiškai“, orientuodamiesi į bendras tendencijas, ką puikiai liudija jų darbų ataskaitos. Darbas gamtoje nuoseklus, reikalaujantis begalinio atsидavimo ir atidos. Juolab, kad pati teritorija tiek gamtiniu, tiek istoriniu kultūriniu

požiūriu yra unikali. Gal tik Labanoro regioninis savo turtais su ja gali lygintis.

D.S. Ar skiriasi veiklos prioritetai dabar ir anksčiau?

B.Š. Patys prioritetai ne. Tai buvo ir yra lyg dobilo lapai. Augalas vienišas ir jo keli lapai: gamtosauga, kultūra ir šių veiklų pristatymas žmonėms. Esmė ta pati, skiriasi tik žodžiai. Tuomet nebuvo paveldo ar biologinės įvairovės sąvokų. Buvo vertybės ir jas reikėjo saugoti, gausinti, rodyti. Gal kiek rečiau dabar sutinkame žodį gausinti. Gausinama buvo dviem būdais. Pirma, mes labai mažai žinojom, todėl ieškojom, žiūrėjome, kur kas auga ir gyvena, žydi ir peri, visa tai fiksuojome popieriuje, t.y. gausinome sužinodami ir tą kitiems pasakydami. Antra, gausinome stabdydami ir naikindami nykimo sąlygas arba net įsikišdami ir daugindami dirbtiniu būdu. Dabar tai neakcentuojama (gal per daug „einamųjų“ reikalų) tai tik mūsų darbuotojų sąžinės reikalas. Sekame padėti, būklę, o jei moderniau „monitoringuojame“ ir stabdomė blogas tendencijas. Saugome ir rodome, nes saugoti nerodant, neaiškinant gamtos gyvenimo subtilybių, bevertis dalykas.

Čia prasidėjo jau tradicine mūsų įstaigoje tapusi diskusija, ar rodyti unikalųjį Ažvinčių rezervatą? Broniaus pozicija labai lėtai juda pristatymo pusėn... Galima jį suprasti. Kol, pasak Broniaus, mūsų lietuvaičiai bus tokie įžūlūs, žemo sąmoningumo lygio, žemos vidinės kultūros gamtos dergikai, tai

Nukelta į 11 psl.

pavojinga, nes ši teritorija neišsenkamas natūralaus gamtos gyvenimo mokslinių tyrimų poligonas, bet antra vertus... matyt tai taps viena įdomesnių temų birželio 11 dieną mūsų numatomoje mokslinėje konferencijoje.

B.Šablevičius, čia dirbantis bemaž visus trisdešimt metų, jau galintis vertinti pokyčius šioje unikaloje rezervatinėje teritorijoje. Tad kokie gi jie?

B.Š. Atėjęs čia dirbti tame plote radau taigą. Taigą Lietuvos sąlygomis, pačia tikriausia to žodžio prasme, kaip Sibire. 200 metų medžiai augo, griuvo sudarydami neliesto pirmąsio miško įspūdį. Nežinia, kas būtų, jei nebūtų 1992 metų sausrų, vėtrų ir kinivarpų antplūdžių. Perbrendusios eglės nusilpusios griuvo, medžiai džiūvo, kinivarpos graužė... Dabar stebiu masinį sengirės „atjaunėjimą“. Gamta pati viską sureguliuo. Sengirė atsistatė iš natūraliai išsibarsčiusių sėklų, nepaprastai veši, auga. Pušys liko, eglės sparčiai auga. Sengirė dabar yra santykinai atjaunėjusi.

D.S. Kokius pokyčius per tuos metus pastebėjote kituose parko plotuose?

B.Š. Labiausiai mane jaudina kraštovaizdžio pokyčiai. O jie susiformavo perdėtų draudimų pasėkoje. Niekas negalvojo, kad draudimai, taip įsivaizduojama apsauga, sukurs priešingą poveikį. Paežerės buvo paskelbtos apsaugos zonomis. Buvo draudžiama ganyti jose gyvulius. Viso šito pasėkoje jos apaugo juodalksniais, kurie, be visa ko, yra didžiausi teršėjai. Jie lapuose kaupia azotą (salietrą), lapai krenta į vandenį užteršdami, pakrantės

užpelkėja. Juodalksnių lapija, dengianti ežerų pakrantes, trukdo atlikti bene pagrindinę ANP funkciją - unikalaus kraštovaizdžio eksponavimą. Šiam tikslui net buvo nutiestas asfaltuotas kelias iš Šakarvos į Kirdeikius. O ką jau važiuodami matome dabar? O Ladakalnio prieigos? Gražu nebent tam, kuris ankstesnių vaizdų nėra matęs... ANP direkcija viena su šiuo draudimu valyti pakrantes, daryti reikalingus kirtimus nesusitvarkys. Tam reikia atitinkamų pareigūnų sprendimų, ryžto tą padaryti.

Kitas pavyzdys. Regis kilnus botanikos instituto darbuotojų užmanymas uždrausti šienauti ir ganyti gyvulius Ginučių ažuolyne. Tokiu būdu „gavę laisvę“ krūmynai pradėjo gožti ažuolus, o šie juk išdidūs šviesiamėgiai. Ažuolai skursta. Ir štai jums klasikiniu jau tapęs sukcesijos pavyzdys. Tas pat su Kretuono ežero sala, uždraudus ten ganyti avis. Draudimai gali duoti ir visai neprognazuojamus, priešingus efektus. Draudimų sistemą būtina koreguoti. Reikia juos labai apgalvoti ir diferencijuoti, nes jau sukauptas negatyvus draudimų patyrimas.

D.S. Tad, Jūsų manymu, natūralaus gyvenimo ritmo darymas taip pat duoda savo pasekmes?

B.Š. Žmogaus ūkinė veikla ir vyksmai gamtoje jau šimtus ir tūkstančius metų besitęsiantys procesai. Jau seniai egzistuoja tam tikra šių procesų pusiausvyra. Niekad negalima sakyti, kad ūkinė veikla tik žaloja.

D.S. Kokius pokyčius gamtoje pastebite išnykus kolūkiams?

B.Š. Žlugus kolūkiams laukai pasidarė nebe-

dirbami. Atsigavo daugybė augalų ir faunos rūšių, kurie gyvena laukuose: kurapkos, putpelės ir kt. Jų maistas nebenuodijamas chemikalais. Ežeruose ryškiai pagausėjo vėžių švaraus vandens indikatorių. Šiaip parko vandenys nuo kolūkinio ūkininkavimo nebuvo labai nukentėję, nes mūsų upeliai vandenį renka miškuose, būtent čia teigiamai veikė ir draudimų sistema.

Irena Čeponienė siūlė palyginti, kiek ir kokios dabar mūsų poilsiaavimo sąlygos. Ji sakė:

- Jei nebūtų parko, nebūtų nei poilsiaviečių, nei mašinų stovėjimo aikštelių, nei informacinės infrastruktūros, leidinių. Palyginkime - kiek ir kokių panašaus pobūdžio objektų šiandien turi Ignalinos urėdija? Apklausos rodo, kad mūsų įdomu, kad lankytojų srautai, ypač vasaros savaitgaliais, tik didės... Nebūtų parko, nebūtų B.Kazlo. Nebūtų B.Kazlo, nebūtų Senovinės bitininkystės muziejaus. Šiandien skamba neįtikinamai, bet juk jam net draudė kurti tokį muziejų... Nebūtų parko, nebūtų pilkapio ir akmens amžiaus būsto ekspozicijų... nebūtų paukščių stebyklos... nebūtų Aukštaičių užėigos. Daug ko nebūtų - net tokio gamtosauginio mąstymo, projektų rašymo renginių... O ką jau kalbėti apie ežerų pakrantes. Jei nebūtų parko, jos būtų nusėtos laužavietėmis (juk kiekvienam reikia savos, savo pėdsako gamtoje), šiukšlėmis, kurias mūsų darbuotojai kiek beįmanydami stengiasi likviduoti. Jei poilsiavietėse nebūtų malų, būtų kaip pirmaisiais veiklos metais - apie jas

miškai iki šapelio išrinkti, o pritrūkus kurui žaliavos ir žalieji nugenėti arba dar blogiau... Opiausia problema - sanitariniai mazgai lankytinuose objektuose. O juk ir jie dažnam pasitarnauja kaip prakuros laužams... Čia reiktų geriau tvarkytis, bet kas būtų, jei net to, kas yra, nebūtų?...

D.S. Kokią naudą parkui duoda sodybas įsigiję ir čia tik vasarojantys žmonės?

I.Č. Nuolat parke gyvena apie pora tūkstančių žmonių. Nors mirtingumo rodiklis ypatingai nepakitęs, žmonių skaičius nemažėja. Čia registruojasi sodybas nusipirkę asmenys. Kuo tai naudinga parkui? - tokie žmonės čia vasaroja ir dažniausiai pas save kviečiasi artimuosius, draugus, tuo mažindami apkrovas parko gamtai.

J.Radzevičius pridūrė, kad žemės reforma įves daugiau tvarkos gyventojų apskaitoje, nes privati nuosavybė negalės būti neregistruota. Parko gyventojų skaičius, jo nuomone, turėtų didėti, gyventojai jaunėti. Kokią situaciją tai sukurs, šiandien nuspėti dar sunku.

D.S. Gerb. J. Radzevičiaus, Jūs atsakingas už vieną iš minėtų dobilo lapų rodote tai, ką gamtos ir kultūros paveldo skyrius randa ir saugo, kuria. Nesate šios veiklos naujokas, bet funkcijos ganėtinai skirtingos. Kaip sekasi?

J.R. Jeigu nebūtų parko, mes šiandien čia nesėdėtume ir nediskutuotume ta tema, gal net iš viso nebūtų galvojama apie gamtosauką, nebūtų saugomų teritorijų nebūtų problemos... Gal daugelis mūsų net gyventų kituose

kraštuose, nebūtų pasišventę šioms idėjoms, gal net atstovautų kokiems komerciniams interesams... Mūsų, čia susirinkusiųjų, užduotys yra kitokios. Mes visa savo veikla atstovaujame saugomų teritorijų interesams. Darbas šioje sferoje subtilus. Tai beveik visų mokslų ir verslų samplaika, kurioje reikia išbalansuoti. Man dažnai tenka papulti tarp dviejų ugnių. Turizmas verslas, bet mūsųose jis itin specifiškas.

D.S. Koku būdu Jūs turizmo centro lankytojus informuojate apie lankymosi šioje teritorijoje sąlygas?

J.R. Aštuonerius metus naudojome privalomą ANP lankytojo bilietą. Jis buvo tapęs lyg ir savotišku suvenyru, vadovu, jame buvo spausdinamos ne tik lankymosi ANP taisyklės, bet ir schemos, vaizdai. Negirdėjau, kad, kas iš darbuotojų būtų minėjęs, kad rado jį išmestą...

I.Čeponienė priminė, kad lankymo taisyklės yra prie kiekvienų parko vartų, lankytinų objektų. Neseniai gautos pavyzdinės taisyklės, kurias pritaikysime savo sąlygoms. Tuo pačiu bus atnaujinta ir parko informacinė infrastruktūra. Vykdytos apklausos rodo, kad didelė dalis čia apsilankančiųjų yra nuolatiniai. Su tokiais lankytojais nėra jokios bėdos. Baisiau su naujaisiais lietuviais, kuriems negalioja nei taisyklės, nei poilsiui skiriamų vietų išdėstymas... Reikia galvoti apie žmonių intensyvesnę ekologinės kultūros, darnaus vystymosi principų suvokimo skatinimą.

D.S. Gerb. Juozai, kuo išskirtinė ši teritorija turistiniu požiūriu?

J.R. Mano manymu ši

teritorija lankytojams patraukli dėl savo informacinio tinklo platumo. Dauguma aplinkinių teritorijų yra ne mažiau vertingos savo kraštovaizdžiu, kultūra, istorija, bet jos tiesiog neparuoštos lankymui. O tai ilgas ir nuoseklus darbas tiek pačiose lankytinose vietose, tiek žiniasklaidoje.

D.S. Šiemet Palūšės turizmo centras mini savo veiklos 45-metį. Kada, Jūsų manymu, turistai buvo laimingesni - dabar ar įstaigos veiklos pradžioje?

J.R. Lankytojiui patogiau lankyti saugomas teritorijas jau vien dėl anksčiau minėtų priežasčių. Intriguoja ir pavadinimas, ir lankytinų objektų sanauja, ir daug prieinamos informacijos apie vietovę, į kurią žmogus ruošiasi vykti. Nesmagu tik, kad dabar esantis finansinis nepriteklus neleidžia pasiekti aukštesnio paslaugų teikimo lygio. Tai globali problema, nes saugomų teritorijų daug, visoms finansavimo nepakanka. Dabar esame tokie vieninteliai Lietuvoje galintys vienu metu priimti apie 300 žmonių. Poilsavimo sąlygos, lyginant su pirmaisiais šios įstaigos egzistavimo metais iš esmės pasikeitusios, bet kinta ir žmonių poreikiai, mažiau tranzitinio turizmo, daugiau specializacijos į pažintinio turizmo plėtrą, mažiau į pramoginį.

B.Šablevičius išsakė savo požiūrį savo klausimu. Jo manymu anksčiau buvo geriau, nes atvykdavo žmonės grupėmis, organizuotai, gyvendavo po 10 parų, plaukdavo į žygius, susipažindavo, vakarodavo. Grupės lygėdavo vadovai, reguliuo-

jantys jų veiklą, supažindinantys su teritorija. B.Šablevičiaus nuomone, dabar visi atvykstantys laiką leidžia individualiai, o jei grupės - tik pagėrimui...

D.S. J.Radzevičiaus, ką Jūs galvojate, ar nepakito lankytojų poreikiai, mentalitetas, patogumo samprata, interesų ratas?

J.R. Broniaus žodžiuose yra tiesos, bet žvelgiant į anuos laikus norisi pateikti savo argumentus. Pasikeisdami čia ilsėdavosi apie dešimtys tūkstančių žmonių. Jie čia atvykdavo net nežinodami, kur važiuoja. Plačiojoje tėvynėje buvusios įvairiausios darbovietės, profsajungų komitetai įteikdavo nemonkamų kelialapius ir važiuok, žmogau... Atsitiktinumo žavesio čia, aišku, daug. Dabar niekas nemonkamų kelialapių nedalija. Žmogus čia atvyksta norėdamas gauti vienas ar kitas paslaugas, vienos ar kitos informacijos. Kai nereikėdavo mokėti, galima buvo ir, ko gero, ir dabar būtų galima su daug kuo sutikti, taip pat ir su įvairiausio pobūdžio nepatogumais. Dabar žmogus daug užimtesnis, daugiau planuoja, tikisi tinkamai pailsėti ir vykdamas čia skiria atitinkamą pinigų sumą, kurią tikisi išleisti taip, kad jo laikas būtų praleistas jam tinkamu būdu ir jam priimtinomis patogumų sąlygomis. Be to, dabar visi turi galimybę lyginti ir kitose šalyse pateikiamus įdomumus, malonumus, poilsavimo sąlygas. Turizmo centras išbandė visas jam įmanomas siūlyti veiklos formas, taip pat ir senąsias - atsitiktinai čia susitikusiems pavieniams poilsiautojams siūlė ekskursijas autobusu su vadovu, žygius ir t.t. Ir šiandien

tenkiname visus išskylančius lankytojų poreikius, bet jie individualėja ir kinta, o tiek metų naujos veiklos sąlygomis jau leidžia išskirti prioritetus.

Janina Čeponienė minėjo, kad kinta ne tik lankytojų poreikiai. Kinta visa parko darbo specifika, būdai, formos. Parko gyvenimą grubiai būtų galima suskirstyti dešimtmečiais. Pirmasis - kūrimasis iš nieko ir be jokių panašios veiklos analogų Lietuvoje. Antrasis - stabilizavimosi, lankytinų objektų, materialinės bazės kūrimas. Trečiasis - virsmų periodas, beveik sutampantis su gyvenimo šalyje pokyčiais. Patekus Miškų ministerijos globon, atsiranda ūkinė veikla ir tampa prioritete, nors ir nebūdinga parkui, o štai pastarąjį penkmetį, pasikeitus parko pavaldumui, veikla vėl tampa mokslinė, kultūrinė, pažintinė. Nuo to priklausė ir darbuotojų skaičius parke: pirmaisiais metais - 3, antrame dešimtmetyje - iki 320, trečiojo pabaigoje - 72. Su gilia nuoskauda Janina sakė, kad nuo 20 - ojo gimtadienio kiekvieną vykstantį penkmečio paminėjimą parkas pasitinka stresuodamas. Nuolat kažkas tuo metu keičiasi jo valdyme. Taip yra ir šiomis dienomis, o tai labai išbalansuoja kolektyvą. Veiklos prioritetus išryškina ir darbuotojų pareigybių kaita. Ji pati pradėjo dirbti moksline bendradarbe, pabuvo darbininke ir mėsės buvo net direktore, ekskursijų vadove, miškininke, o dabar kadru inspektorė. Janina juokauja, kad paskutinio dešimtmečio prioritetus iliustruoja Dalios t.y. vedančios diskusiją pareigybės pavadi-

nimo kaita. Pradėjo dirbti archyvere, bibliotekininke, vėliau referentė, redaktorė - referentė, redaktorė - kultūrinės veiklos organizatorė, o dabar kultūrologė. Funkcijų gausėja, veikla globalėja.

Belieka ir man išsiskyti. Metraščius rašydama užtektinai gerai susipažinau su parko istorija. Kultūrinės veiklos pradininkais parke reikėtų laikyti B. Kazlą ir A. Gorodeckį. Ilgiausią vagą kultūriniame parko gyvenime išvarė B. Kazlas su savo kūdikiu - Senovinės bitininkystės muziejumi, šiemet minėsiu 20-metį. Iki 1990m. parke nebuvo etatinio, kultūros reikalus tvarkančio žmogaus. Veikla buvo vykdoma pripuolamai. Visa laimė, kad parkas buvo padidinto susidomėjimo zona ir čia buvo organizuota daug respublikinių kraštotyrinių ekspedicijų. Jų surinkta medžiaga savo veiklą grindė K. Kuliešiaus direktoriavimo laikais pradėję dirbti pavaduotojas mokslui ir kultūrai R. Udras, etnografas G. Grašys, vėliau A. Bulavas, vėl į parką sugrįžęs B. Kazlas, redaktorius V. Juodagalvis ir aš. Dabar ši - kultūrinė -

„dobilo lapą“ nešu su B. Kazlu, visa laimė, kad visad gali pasitarti su direktoriaus pavaduotoja I. Čeponiene, o didiesiems renginiams užplūdus - pasidalinti savo rūpesčius su ūkine parko darbuotojų grupe, kurios išlikimo galimybė ateityje dar neaiški. Ekspedicijų surinkta medžiaga, kiti kultūrinių tyrinėjimų duomenys saugomi atskiruose respublikiniuose fonduose, jų paiešką gelbsti bibliotekinis išsilavinimas. Analizuoju sukaupią medžiagą ir, panaudodama seniau įgytą kultūrinės veiklos organizavimo patirtį, ieškau naujų, įvairesnių jos pateikimo formų.

Kultūrininko padėtis saugomoje teritorijoje gėnėtina: kebliai, nes pati organizacija pavaldi aplinkosauginėms struktūroms, o darbe taikyti reikia Kultūros ministerijos ir jos padalinių siūlomas metodikas. Niekaip nereglamentuoti santykiai su vietos kultūros įstaigomis, paminklotvarkos institucijomis. Atsiremti tenka tik į jų geranoriškumą. Tokia situacija yra per visą parko gyvavimo laikmetį - lyg pamotė vaiką augintų. Bepigū gamtininkui gam-

tininką suprasti...Tad vis reikia kišti nosį į geranoriškos Kultūros ministerijos tinklalapį ir ieškoti įvairios informacijos. Nemanau, kad esame ten labai pageidautini, kai saviems trūksta... Didelė parama - LLKC teikiama geranoriška informacija, ten mes - lyg ir oficialiai egzistuojanti kultūrinio darbo grandis.

Parke kultūrinio produkto poreikis tik didėja, resursai riboti. Brangus malonumas - leidiniai ir renginiai, parodos, o kur dar prisidėsiantis ES reikalavimas renginius drausti.... Kiek įmanoma, lėndu į įvairiausių projektus, ieškau rėmėjų pasipirties. Sunkiausia pačiai sau pasirinkti prioritetus, nes rekomendacijų lyg ir nėra. Kas tai turėtų būti: etnografiniai renginiai, ekologinio švietimo renginiai, pateikiami emocijoms palankioje terpėje, paminklosauga, leidyba, surinktos medžiagos kaupimas, jos sklaida? Kartais baisoka, kad taip besibarsnydamas ir visai nieko nepadarysi. Vienas džiaugsmas tik - bendravimas su kaimo žmonėmis. Kartais negailestingais, bet visuomet teisingais. Šiandien aš

be galo didžiuojuosi, kad galiu bendrauti su reškutėniške V. Lapėniene, gnutiškais Ivanauskais ir Šuminais, šakarviškais Zenkais, kunigu A. Ulicku, žavingaisiais meironiškais, palūšiniiais, puziniškais ir gausybe kitų, jau aprašytų straipsniuose ir dar nespėtų skaitantiems „Ladakalnį“ pristatyti. Malonina bendradarbiavimas su šį mikrorajoną aptarnaujančiomis bibliotekininkėmis R. Ramanauskiene, L. Vaickuviene, žaviuosi O. Marosienės sukaupia kraštotyrine medžiaga. Džiugina geranoriška „Nalšios“ muziejaus, Utenos ir Ignalinos kultūrininkų bei švietimiečių pagalba.

Ateityje būčiau visai nieko prieš, jei į filosofines kategorijas ir apibendrinimus pretenduojantis pareigybių pavadinimas pasikeistų dar kartą ir jį vadintų sociokultūrine veikla, kurios funkcijos būtų ne tik realiai suvokti materialųjį ir dvasinį šio krašto kultūrinį paveldą, kultūrinio darbo formas, metodus, bet ir padėti čia gyvenančiam žmogui jį panaudoti gerinant buvimo šioje teritorijoje sąlygas.

ANP TERITORIJOS PROISTORIJA

Poledyniniame periode (6800-5600 m. pr. m. e.) klimatas smarkiai atšilo, keitėsi augalų ir gyvūnų pasaulis. Žmogui gyventi pasidarė daugiau įmanomos sąlygos. Iš pietų atkeliavo vis didesni žmonių būriai ir įsikūrė laikinose buveinėse, stovyklaudami prie upių, miškų ir ežerų. Pavieniai ir atsitiktiniai radiniai rodo, kad dabartinėje Aukštaitijos nacionalinio parko

(toliau - ANP) teritorijoje žmonių gyventa jau IX-VIII tūkst. pr. Kr. Šiaurinėje ANP dalyje prie Kretuono ežero tyrinėtose Narvos kultūros gyvenvietėse rasta ne tik smailiadugnių puodų šukių, bet kaulinių bei titnaginių įrankių, tinklų plūdžių iš medžio žievės, taip pat įvairių medinių dirbinių. Kirdeikių apylinkėse randama III tūkst. pr. m. e. gyventojų pėdsakų.

Rastieji žmonių kaulai rodo čia gyvenus europidus.

Gausus ir įvairus maistas leido žmonėms gyventi vienoje vietoje dešimtmečius ir šimtmečius. Jų buitis tapo patogesnė, o inventorių - įvairesnis. Vėlesni archeologiniai duomenys liudija Narvos ir Nemuno kultūras buvus artimai giminingas. Todėl spėjama, kad čia gyvenę galėjo kalbėtis artimomis

šnektomis (tarmėmis). Vėliau šiomis vietomis keliavo finougrių gentys, bet jos nepaliko žymesnių pėdsakų. III tūkst. pr. Kr. pabaigoje, II tūkst. pr. prasideda svarbūs etniniai pasikeitimai, pokyčiai ūkyje. Čia atėjo gyvulininkystė ir žemdirbystė besiverčiantys indoeuropiečiai - Virvelinės keramikos kultūros žmonės. Per keletą šimtmečių ši kultūra

Nukelta į 14 psl.

susiliejo su Narvos ir Nemuno kultūromis ir sudarė prabaltus. Nuo bronzos amžiaus prabaltų gyventa teritorija pamažu pradeda išsiskirti savitais materialinės kultūros bruožais, mirusiųjų laidojimo papročiais- plito pilkapiai su centruotais akmenų vainikais. Geležies amžiaus pradžioje klimatas gerokai atvėso, pasidarė drėgnesnis, gausiai paplito mišrūs ir spygliuočių miškai, gyvulininkystė tapo dar labiau priklausoma nuo žemdirbystės, nes pailgėjus žiemoms reikėjo daugiau pašaro. Žmonės darėsi sėslūs. Gyvulininkystė, žemdirbystė pradėjo teikti didžiąją dalį maisto, medžioklė, žvejyba liko šaltiniai verslai. Lingvistų nuomone, apie I tūkst. pr. Kr. pirmąją pusę ir vidurį, baltų prokalbė suskilo į kelias tarmes, kalbas. Baltų aisčių gyventame plote susidarė kelios giminingos kultūrinės sritys.

I m.e. tūkst. yra žymių ūkinių ir socialinių pasikeitimų laikmetis: iro pirmąją bendruomenę, vyko genčių persigrupavimas, susidarė pirmosios genčių sąjungos. Tuo metu vyko ir visuomenės organizacijos formų transformavimas. Šiame laikotarpyje yra apčiuopiamas nomadinės ir matriarchalinės visuomenės organizacijos formų susikryžavimas. Iš vienos pusės, praduose ryškėjo nomadiniai arba klajokliniai pėdsakai, kur tėvo persvara yra ryški, palikimas pereina sūnui, pagrindinis maistas yra pienas ir mėsa (nes jiems nebūdingas žemės darbas), jie pasižymi karingumu, užmojais kurti dideles valstybes. Iš kitos pusės, iškyla matri-

archalinės visuomenės vertybės- visame buvime žymi moters persvara, nors ji pati tiesiogiai gyvenimui nevadovauja, monogamija yra vienintelė šeimyninio gyvenimo forma. Ši visuomenės gyvenimo organizavimo būdą reikia sieti su žemdirbystės užuomazgomis, kurią moteris pradėjo ir išvystė. Šios visuomenės žmonės nemėgsta puldinėti, yra lengvai užkariaujami, tačiau sunkiai išnaikinami dėl savo prisirišimo prie že-

religijai, kaip ir kalbai (artimai sanskritui), skiria didelę reikšmę. Iki šių dienų išlikusi liaudies meno simbolika, folkloras, papročiai duoda galimybės šiek tiek apie tai žinoti. Religija reiškėsi ne antropomorfiškų stabų garbinimu, bet nuo gamtos neatitrūkusių objektų ir reiškinių įdvasinimu. Žmogus jautė savo priklausomybę nuo gamtos, todėl nebuvo daroma griežtos ribos tarp žmogaus, gyvūnijos, augme-

dėl dviejų polių sąveikos. Perkūnas skatino ir vaisino Žemės polių, Žemė - Žemyna gimdė motiną gyvybę ir dėl to buvo šventa. Tuo būdu religijoje jaučiami du pradai: nomadinis ir matriarchalinis. Vėliau Perkūno ir Žemynos polių kultas ypatingai išryškėjo (kai lygias teises įgijo matriarchatas ir patriarchatas). Tradicines apeigas atlikdavo seniūnas arba šeimos galva. Nesant išvystytos žynių hierarchijos, nebuvo griežtos tikėjimų reglamentacijos. Apeigos vykdavo šventose, neliečiamose vietose- iki mūsų dienų jos atėjo vietovardžių pavadinimais, kurių šaknis yra „alk“ arba „švent“, pvz. Alkakalnis, Alkapis, Alkmiškis, Šventupis, Šventežeris. ANP teritorijoje gausu tokių vietovardžių. Vienas iš geriausiai apžiūrimų Alkakalnių yra netoli Lygumųkalno.

Pradėjus sėsliai gyventi, išplitus lydiminei žemdirbystei ėmė kurtis įtvirtintos piliakalnių sodybos. ANP teritorijoje esantis Linkmenų, Ginučių, Papiliakalnės bei Reškutėnų piliakalniai atstovauja tokio pobūdžio I-o m.e. tūkst. dariniams. Gyvenamieji ir ūkiniai pastatai iki I tūkst. paskutinio ketvirčio buvo stulpinės konstrukcijos, vėliau ėmė plisti ir suręsti pastatai. Ėmė formuotis gimininė- teritorinė bendruomenė: genčių sąjungos. V-VIa. genčių sąjunga sudarė kelias giminingas gentys, o atskira gentis liko kaip teritorinis vienetas žemė (teritorija, jungianti didelę ar kelias mažas lauko bendruomenes ir keletą kaimų). Taip burtis skatino susiremimai su artimesnėmis ir toli-

mės ir įpročių. Nejmanoma tiksliai atspėti ir nuosekliai išdėstyti, kaip ir kur šiandieninių lietuvių pirmtakai yra gavę šios patirties, bet daug lietuvių religijos, meno ir tautosakos apraiškų rodo tai buvus. Visos baltų gentys iš senų senovės buvo pagoniškos, pasižymėjo archaiskais bruožais, tad senovės tyrinėtojai lietuvių

nijos ir judančių dangaus kūnų. Žmogus buvo įsamoninęs, jog jis apčiuopia paslaptį alsuojančią gyvybės jėgą- nuo jos priklausė dangaus kūnų sukimasis, visoks gyvių augimas (tame tarpe ir žmogaus) bei keitimasis (gimimas, mirimas, atgimimas). Šventais buvo laikomi kai kurie medžiai, ugnis. Gyvybės jėga atsinaujina

mesnėmis gentimis, kitais išorės priešais. VI-VII a. baigė skilti rytų baltų prokalbė, susidarė tarmės. IX-XIVa. rašytiniuose šaltiniuose jau minimos atskiros gentys. Spėjama, kad dabartinėje ANP teritorijoje apie Xa. buvo trijų žemių- Nalšios, Sėlių, Deltuvos- paribiai. Tai galima pamatyti paanalizavus vietovardžius, pvz. Sėlos miškas ir kt. Nemuno aukštupio- vidurupio dešinės kraštas ir beveik ištisai Neries baseinas su Šventąja sudarė Aukštaičių žemės pagrindą (Aukštaičiai atsikovojo Padauguvio Sėlą- dabar Ignalinos raj). Šias žemes jau nuo XIa. rusų metraščiai vadina „Litva“. 1009m. Kvedlinburgo analuose pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas. Kronikininkui Dusburgui taip pat pažįstami aukštaičiai „Austechia“, 1322m. minimi LDK kunigaikščio Gedimino sutartyje su Livonija, buvo grynai geografinis žemės pavadi-

nimas.

XI-XIIa. iš esmės pasikeitė baltų genčių aplinkasusiformavo feodalinė Rusia ir Lenkijos valstybė. Baltus iš pietų ir rytų supo feodalinės, krikščioniškos valstybės. Tai turėjo didelę įtaką genčių visuomeninių santykių raidai. Manoma, kad seniausia klasinė visuomenė Lietuvoje buvo feodalinė. Lietuvių tautos branduolį sudarė lietuvių ir jų vakarinių kaimynų- aukštaičių genčių sąjunga (politiniai įvykiai vėliau privertė prisijungti ir žemaičius). Šį laikotarpį ANP teritorijoje įamžina Rėkučių gynybinis pylimas ir kelias. 1065m. rusų kronikose minimi su šia vieta susiję įvykiai, kalbant apie rusų ir Nalšios žemės lietuvių kovas prie Breslaujos ir Polocko. Šis kelias jungė Vakarų ir Centrinę Europą su Rytų Europa, ėjo per Vilnių, dabartinę Pabrąde- brastą, Vidžius, Drūkšių pilį, Daugpilį į Rygą, o kita šio

kelio atšaka nuo Drūkšių suko į Breslaują ir toliau į rytus- Polocką, Smolenską, Maskvą. Trečia atšaka ėjo į šiaurę- Pskovą ir Didįjį Naugarduką. Čia vykę įvykiai vėliau turėjo įtakos visai Lietuvos valstybei. Į turtėjančias aukštaičių žemes pradėjo veržtis krikščioniškų šalių feodalai. Kronikose atsirado daugiau žinių apie mūsų kraštą. Jose daug ir ANP teritorijoje esančių vieto- vardžių per kuriuos žygiavo kalavijuočiai. Žemių kunigaikščiai (spėjama, kad tai buvę žyniai) savo pilyse laikė kariuomenės būrius apsigynimui, tarpusavio karams, dalyvaudavo ir jungtiniuose žygiuose. Volynės metraštis 1219m. pasakoja apie pirmą bandymą siekti jų santarvės. Šiame dokumente tarp vyresnių minimas Mindaugas, pasakojama, kad jis išžudė savo varžovus. 1236m. jau minima „Mindaugo Lietuva“. *Lietuvos vardą ga-*

vo kraštas, kuriame aisčių- baltų genties žmonių patys save ar kiti juos vadino lietuviais. Ta teritorija, kurioje dabar yra ANP, keičiantis žemių riboms ir jų valdytojams, tapo lietuvių gyvenamųjų vietų jungimosi centru ir tuo pačiu tautybės sudarymo branduoliu. Aukštaitijos dalis tarp Nemuno vidurupio ir Neries buvo feodališkai daug pranašesnė. 1251m. Mindaugas sutiko apkrikštyti Lietuvą ir pajungti ją bažnyčios valdžiai, buvo karūnuotas ir pripažintas Lietuvos karaliumi. Švenčionyse buvo Mindaugų dvaras. Gal todėl vėlesniais metais Rėkučių gynybinį pylimą kirtęs kelias įgavo Mindaugo karinio- prekybinio kelio pavadinimą.

D.Savickaitė

KAIMAI IR JŲ GYVENTOJAI

Lietuvoje gyvena daugiau nei 3 mln. gyventojų, tuo tarpu gražiam Aukštaitijos nacionaliniame parke 2004m. sausio 1 d. 116 kaimų gyveno apie 2300 žmonių.

Nacionalinio parko gyventojų skaičius ir tankumas labai sparčiai keitėsi po 1950m. Šiuo laikotarpiu dauguma jaunimo paliko savo gimtąsias vietas ir išvyko į miestus. Daugiausiai savo gyventojų (daugiau negu 50%) prarado Linkmenų ir Tauragnų seniūnijos, kai melioruojant laukus, buvo keliami iš vienkaimių, mažiausiai Ignalinos, tam turėjo įtakos Ignalinos mies-

telis.

Jaunimą daugiausiai traukė miestai. Jie važiuo ten mokytis, o baigę mokslus, likdavo dirbti miestuose.

1974 m. įkūrus Aukštaitijos nacionalinį parką, į parko teritoriją įėjo 82 kaimai ir vienkiemiai. Čia tuo metu gyveno apie 3100 žmonių.

Visą parko teritoriją galima skirstyti į dvi dalis. Šiaurinėje dalyje didžiausią teritorijos plotą užima miškai, kuriuose kaimai išsidėstę retai, prigludę prie ežerų ar upių. Kitos- centrinė ir pietinė - dalys apgyvendintos tankiau, nes čia ne tik miškai, bet

nemažai ir žemės ūkio paskirties teritorijos. Šioje dalyje yra ir didesnės gyvenvietės.

Kuriantis parkui, statistiniais duomenimis daugiau kaip po 100 gyventojų gyveno 10 kaimų: Kaltanėnuose, Ožkiniuose, Palūšėje, Strigailiškyje, Šakališkėje, Vaišniūnuose, Antalksnėje, Berniūnuose, Ginučiuose, Kukliuose. Dauguma šių kaimų yra seni gatviniai: sodybos išsirikiavusios abipus kelio. Yra parkų ir mažų padrikų kaimų, gamtos platybėse pasklidusių vienkaimių.

Parko kaimai yra vieni mažiausių respublikoje.

S.Stanaičio duomenimis, viename Lietuvos kaime gyvena 62 gyventojai, o vakarų Lietuvos rajonuose (Kretingos, Šilalės) - net daugiau kaip po 100 žmonių.

Teritoriniu požiūriu atskirose seniūnijose kaimų skaičiaus, didumo rodikliai skiriasi.

Pačius smulkiausius kaimus, teturinčius 5 ar dar mažiau gyventojų, būtų galima vadinti ir vienkaimiais. Juose yra viena ar kelios sodybos, kurias skiria miško ar lauko ruoželis ar ežero įlanka. Tokių kaimų parke yra beveik trečdalis. Jie yra

Nukelta į 16 psl.

būdingiausi parkui, sudaro jo savitumą. Tai Pažei-menys, Pelekas, Skroblai, Aukštaglėjus, Gineitiškis ir kiti. Gyventojai yra šių kaimų gyvybės sergėtojai. Liūdnos prognozės - po kelerių metų šių kaimų neliks arba jie bus prieglobstis tik vasaros metu atvykstantiems pailsėti miestiečiams.

Smulkių kaimų skaičius išaugo daugiau nei dvigubai. Tai įvyko, mažėjant stambiems kaimams. 1959 m. Obelų Rago kaimas, kuriame nuo seno gyveno sentikiai, sumažėjo šešis kartus - nuo 43 iki 7 žmonių, Ripeliaukyje - nuo 43 iki 7 žmonių. Labiausiai sumažėjo kaimai, turėję 26-50 gyventojų. Dabar juose gyvena tik po keli žmones.

Nedaug parke liko ir nuo 100 iki 200 gyventojų turinčių kaimų: Antalksnė, Palūšė, Reškutėnai. Pati stambiausia gyvenvietė yra Kaltanėnų miestelis, turintis daugiau nei 300 gyventojų.

Įdomu tai, kad tarp kaimų dydžio ir gyventojų amžiaus yra tiesioginis ryšys - kuo mažesnis kaimas, tuo senesni gyventojai.

Atkūrus nepriklausomybę, iki 1996 m. nutrūko kaimo gyventojų persikėlimas į miestus ir,

priešingai, iš miestų imta keltis į kaimus. Tai truko neilgai, bet per šį laikotarpį iš parko gyvenviečių daugiau žmonių išvyko nei atvyko.

Šiuo metu parko teritorijoje beveik neliko darbingo amžiaus žmonių. Kaimai nenumaldomai sensta.

Gyvensenos nacionaliniame parke apribojimai kol kas neatbaido tik vyresnio amžiaus žmonių. Pensinio amžiaus žmonių daugiau atvyksta negu išvyksta. Miestų gyventojai, išėję į pensiją, sugrįžta į savo tėvų namus ir čia įsikuria, miestuose butus palikdami vaikams. Kartais jie čia gyvena nuolat, kartais tik praleidžia vasaras.

Jau trečias dešimtmetis kaip Aukštaitijos regiono kaimuose mirtys viršija

gimimus. Ne išimtis ir nacionalinio parko kaimai. S.Stanaičio duomenimis per 1991-1996 m. ANP gyventojams gimė 102 naujagimiai, o tuo tarpu mirė 273.

Mirusių 1991-1996 m. žmonių apskaita parodė, kad parke gyventojai vidutiniškai gyveno 80,1 metų. (moterys - 81,3; vyrai - 75,9 m). Tuo tarpu Lietuvos kaime vidutinė gyventojų trukmė tuo laikotarpiu buvo 67,1 metai (moterų - 74,7; vyrų - 61,8 metų). Matyt, kad parke palankios žmogaus sveikatai gyvenimo sąlygos, nes gyventojai, o ypač vyrai, gyvena ilgiau nei vidutiniškai Lietuvos kaime. Nacionalinis parkas - ilgamžių kraštas. Pagal savi-valdyboms priklausančių kaimų ūkių knygas nustatyta, kad 1996 m. parke gyvenę 32 žmonės buvo 90 metų ir daugiau, tarp jų 20 moterų, 12 vyrų. Tokį ilgą amžių, matyt, lėmė ne tik sveikas ir aktyvus gyvenimo būdas, bet ir neužterštas, tyras miškų oras.

Kuo mažesni kaimai, tuo senesni gyventojai juose gyvena. 49 mažuose kaimuose, turinčiuose iki 10 žmonių, net 71% žmonių pensinio amžiaus.

Garsiuose etnografiniuose Šuminių, Strazdų, Vaišnoriškės kaimuose nesutiksi nei vieno vaiko. Jaunų žmonių daugiau didesniuose kaimuose. Kaltanėnuose gyvena daugiausiai darbingo amžiaus žmonių (tik daugiau kaip trečdalis pensinio amžiaus). Čia gyvena ketvirtadalis visų parko vaikų ir paauglių, o pagrindinę mokyklą lanko 45 mokiniai iš Kaltanėnų ir aplinkinių kaimų.

Labai gaila, bet apie pusę ANP kaimuose gyve-

nančių šeimų sudaro tik vienas žmogus, dažniausiai vyresnio amžiaus

vienišos moterys pensininkės, našlės. Antra pagal dydį gyventojų grupė - tai šeimos iš dviejų sutuoktinių, be vaikų, taip pat dažniausiai pensinio amžiaus. Vaikai jau seniai iškeliavę iš namų. Jaunesnės šeimos turi po 1 ar 2 vaikus. Daugiavaikių šeimų parke mažai.

Parko kaimai pagyvėja vasarą. Tuomet iš miestų vasaroti atvyksta vaikai ir anūkai bei kiti miestiečiai, mėgstantys poilsį kaime. 22 sodybos kaimuose priima poilsiautojus - užsiima kaimo turizmo verslu.

Iš šios apžvalgos matyti, kad sensta ANP kaimai ir labai gaila, jei nebus kam perimti aukštaitiško kaimo tradicijų, ilgus dešimtmečius puoselėtų šio krašto žmonių ir taip traukiančių čia atvykstančiųjų širdis. Situacija rodo, kad žmonės šioje teritorijoje taip pat prašosi globos, papildomo dėmesio, kompensacijų už tai, kad čia ribojama jų ūkinė veikla.

I. Čeponienė

PARKO GIRIŲ TAKAIS

VABZDŽIAI

Vabzdžių gausa ir įvairovė nustatoma tyrimų metu. Tačiau šiam darbui reikia kvalifikuotų specialistų. Tiksliai atpažinti vabzdžius yra nepaprastai sudėtinga. Reikia turėti specialią įrangą, literatūrą ir įgūdžius. ANP vabzdžių fauna tirama jau seniai, bet ne visada tai atliekama sistemingai. Be parko biologų, drugius dar yra tyrę žinomi entomologai R.Kazlauskas ir G.Švitra. Plėviasparnius ichneumonidus, kuriems priklauso ir didelė vyčių grupė, tyrinėjo V. Jonaitis ir A.Jakimavičius. Bitinius plėviasparnius - Virg. Monsevičius ir nedidelę dalimi V.Valenta su K. Arbačiausku. Žirgelius parke tyrinėjo A.Stanionytė. Vabalų rūšinę inventorizaciją, gausumą ir išplitimą nuo 1985 metų aiškina B.Šablevičius. Vapsvos, skruzdės, pjūkleliai, be to, dvisparniai, blakės ir žemesnieji vabzdžiai parke iki šiol netyrinėti. Dėl milžiniškos vabzdžių gausos, jų įvairovės tyrimai labai atsilieka nuo stuburinių gyvūnų ištirtumo.

Žirgeliai

ANP ir šalia jo ribų rasta 40 rūšių žirgeliai, žmonių vadinami laumžirgiais. Jie išsivysto ežerų, upių, kūdrių dugne, o būdami suaugę, dažnai laikosi netoli vandens. Dažniausiai taip elgiasi silpniausieji, mažiausieji žirgeliai, gražutės ir strėliukės. Stipresnieji žirgeliai, laumžirgiai ir skėtės nuskrenda toli nuo vandens. Jų būna gausu net sausose pievose, pamiškėse, miškuose. Tai itin plėšrūs vabzdžiai, gaudo kitus vabzdžius, net savo gentainius. Nors rūšių nedaug, bet dauguma jų yra labai gausios ir skraido iki rudeninių šalnų. Tokiu būdu žirgeliai turi nemažą įtaką gyvųjų gamtai. Parke žirgelių labai pagausėja liepą ir rugpjūtį ir tada jie skraido virš miškų net 30 m aukštyje. Iš Raudonosios knygos rūšių parke yra rastos geltonžiedis kardule-gastras, mažasis ir didysis karališkieji laumžirgiai.

Vabalai

Iki 2004 m. pradžios AN parke rasta apie 650 rūšių, kurios

priskiriamos 56 šeimoms, bet tai tik nedidelė mūsų šalies vabalų įvairovės dalis. Tai natūralu, nes ANP užima tik 1/160 Lietuvos teritorijos. Vabalai gamtoje yra užėmę visas įmanomas ekologines nišas: jie negyvena tik kietose uolienose ir ore. Būdami ypač gausūs, turi didžiulę įtaką medžiagų apytakos procesuose. Jie apdulkina augalų žiedus, suardo atmirusias gyvūnų, augalų, grybų liekanas, reguliuoja kitų vabzdžių gausumą. Jei išnyktų vabalai ir kiti žiedų apdulkintojai, greit imtų nykti ir augalai, nes jie nebeįstengtų subrandinti sėklų. Mažėjant, nykstant žolei, nyktų ir žolėdžiai bei plėšrieji žvėrys, naminiai gyvuliai. Kai vabalai pasidaugina masiškai ir išplinta, jų įtaka tampa pernelyg didelė. Tada jie vadinami kenkėjais. Tačiau būtina žinoti, kad gyvojoje Viešpaties gamtoje kenkėjų, kaip tokių, nebūna iš viso. Yra tik žmogaus ūkinės veiklos padariniai, dirbtinai pažeidę nusistovėjusius ir puikiai sustyguotus ekologinius ryšius gamtoje. Žmonės kenkėjais dažniausiai vadina tokius vabalus kaip lapgraužius, kinivarpas, straubliukus, skaptukus, ūsuočius, blizgius..., nes jie minta lapais, grūdais, medžių žieve, gadina medieną, baldus, drabužius, užpuola grybus, kruopas, miltus ir t.t. Tačiau vabalėliai padaro ir daug mums naudingų darbų. Jie likviduoja mažus ir didelius kritusius gyvulius ir žvėris, kitus gyvūnus, suardo, suskaido gyvulių mėšlą, pūvančius augalus, grybus, pagerina dirvožemių kokybę. Boružės (dievo karvytės) maitinasi gyvais amarais pikčiausiais daržovių, vaismedžių ir kt. augalų naikintojais, keršvabaliai ėda kinivarpas, žygiai vikriai laksto žeme ir medžioja kirminus ir vikšrelius, juodvabaliai ir kempin-vabaliai aižo ir naikina medžių kempines, o gausybė vandens vabalų yra neišsenkantis maistas žuvims. Pačios gausiausios vabalų šeimos parke (iki 2004 m.) yra straubliukai apie 110, trumpasparniai - 84, žygiai - 66, lapgraužiai - 60, ūsuočiai - 33 rūšys.

Kai kurie vabalai yra išlikę iš

tolimos praeities, kai mūsų krašto ribose tebeošė šalto klimato taiga. Tai sengirinis juodvabalis, Šneiderio kirmvabalis, taiginis ūsuotis ir kt. Tai Lietuvoje labai retos rūšys, ieškančios didelių ir senų girių. Yra vabalų, kurie gyvena speiguotoje miškatundrių zonoje. Tai ūsuočiai: dėmėtasis šakagraužis, kelios ožiaragių rūšys, šešiadėmė judolija, juodasis medkirtis ir kt. Stepinio (šiltojo) klimato epochos palikuonys yra, pvz., ūsuočiai: žolinis ūsuotis ir trys ūsuočiai iš *Phytoecia* genties: gurgždinis, cilindrinis, juodaragis. Iš Lietuvos raudonosios knygos sąrašo parke rastos 6 rūšys: didysis ir žalvarinis puošniažygiai, plačioji dusia, šiaurinis elniaragis, didysis skydvabalis, pjūklausis kelmagraužis, pajūrinis šoklys. Šneiderio kirmvabalis.

Daugybė retųjų rūšių vabalų yra nežymūs, smulkūs, todėl beveik nepastebimi žmogaus akiai. Įdomu, kad ANP rasta ir tokių vabalų, kurie kitose Lietuvos vietose dar neaptikti.

Plėviasparniai

Labai gausi vabzdžių grupė. Jai priklauso vyčiai, pjūkleliai, skruzdės, vapsvos, bitės... Jų bendras požymis 4 plėviški sparnai (o, pvz., mūsų - tik 2; tai visai kitokia vabzdžių grupė). Plėviasparniai taip pat labai reikšmingi gamtos procesuose. Vyčiai - tai labai ploni ir grakštūs, persismaugę per liemenį vabzdžiai. Kūno gale turi ilgą ploną lyg plauką kiaušdėtį. Jis kietas ir jo pagalba vyčiai praduria amarų, pjūklelių, drugių verpikų, net erkių odą ir padeda į juos po kiaušinėlių. Išsiritusi vyčio lervutė ėda vikšrą iš vidaus ir jį pražudo. Vyčiai nujaučia ūsuočių, blizgių ir kitų vabalų lervutes, esančias net giliai medienoje, kiaušdėčiu lyg adata ją praduria ir taip pasiekia vikšrą. Bene žymiausio daržų kenkėjo - drugio kopūstinio baltuko - vikšrus tokiu būdu naikina vytis apantelesas. Kai kurie mažieji vyčiai savo kiaušinėlių sudeda į kito vabzdžio kiaušinio vidų. Taip per vasarą sunaikinama milžiniškas kiekis

Nukelta į 20 psl.

Nuo seno lie
savo darbus ir šventes
gyvenimo. Pokytis gamto
o jo aptarimui ir poilsiui - švent
kalendorius, gyvenimo būdas nuo se
ar ne, bet ir šiandien mes jame su
neatitolome nuo jo. Tai, šioje besikei
pakrikimo, palaiko gyvenimo vie
Kviečiame Jus pakel
nuspalvintu

stuviai gyvena
s derindami prie gamtos
je, jį lydintis darbas ūkyje,
ė. Šis, gamtos gyvasties sąlygotas,
no vadinamas Rėdos ratu. Norime to,
kamės. Mes labai džiaugiamės, kad
ėjančių vertybių visumoje, gelbsti nuo
entisumą, nuoseklumą, stabilumą.
iauti mūsų džiaugsmu
Rėdos ratu.

žmogui žalingų vabzdžių. ANP žinoma apie 270 vėčių rūšių.

Pjūkleliai yra primityvūs, bet per savo gausumą daug žalos darantys vabzdžiai: jie graužia lapus, spyglius. Ypač žalingi pušiniai ir agrastiniai pjūkleliai. Masiškai pasidauginę, jie nugraužia pušų spyglius, agrastų plantacijas. Prieš 25-30 metų pušinis pjūklelis dideliais plotais siaubdavo parko miškus.

Skrudės, vapsvos ir bitės sudaro atskirą geluoninių plėviasparnių grupę. *Skrudės* tradiciškai globojamos kaip „miškų sanitarai“, nors padaro ir žalos (skrudžių neigiamas poveikis yra lyg tabu - jis niekur neaptarinėjamas). Besparnės skrudės, kurias matome kiekviename žingsnyje, tai skrudės darbininkės, o patelės ir patinėliai turi sparnus. Parko miškuose labai gausi stambi, daugumai žmonių pažįstama rudoji miškinė skrudėlė, kurios saugosi kiekvienas, atėjęs į mišką. Įdomu, kad mažiausios mūsų skrudės yra iki 1 mm „ilgumo“. Jos nebėgioja žeme, o gyvena kempinėse esančiuose urveliuose, kuriuos išgraužia vos ne mikroskopinio dydžio vabalėliai iš luobvabalių (*Cisidae*) šeimos. Visų rūšių skrudės yra grobuoniškos, plėšikiškos, taigi maitinasi gyvūniniu ir augaliniu maistu. Kai jos užpuola kitus vabzdžius, jų vikšrelius, tai sunaikina ne tik miško kenkėjus, bet ir labai naudingus, miškui reikalingus vabzdžius, pvz. žygius, mėšlavabalius, maitvabalius, o pūkuotų kenkėjų vikšrų neliečia. Be to, skrudės globoja amarus: įnirtingai juos saugo nuo boružių. Skrudžių elgsena ir jų masinio gausumo įtaka miško ekosistemoms yra svarbus tyrimų objektas.

Vapsvos gyvena pavieniui ir šeimomis. Jos turi stiprų graužiamąjį burnos aparatą, gremžia

medžių žievę, seną medieną, sumaišo su seilėmis ir taip pagamina „popierinę“ medžiagą, iš kurios lipdo savo keistuosius lizdus. Juos, lyg kartoninius maišelius, surandame krūmuose, medžiuose, inkiluose, pastogėse, palei lubas ir kitur pastatuose, be to, ir žemės urveliuose. Lizdų viduje būna paslėpti koriai su augančiais palikuonimis. Daug rūšių vapsvų gyvena pavieniui urveliuose, kuriuos suranda ar pasidaro pačios medinėse ir moliinėse sienose bei molinguose upelių ir karjerų šlaituose. Vapsvos vienišės gauda kitus vabzdžius, jų vikšrus, nuodais paralyžiuoja ir velka ar skraidina į savo urvelį. Ant to vikšro sudeda kiaušinėlių, o išsiritusi vapsvos lervutė suėda vikšrą. Dar kitos vapsvos gyvena labai primityviai. Suieško vikšrą, sudeda į jį kiaušinėlių ir visą auką užkasa smėliu. Yra net besparnių vapsvų. Pavyzdžiu gali būti nereta europinė voriškoji vapsva. Patinėlis sparnuotas, bet patelė gauruota, sunki, neskraidanti, ropoja žeme. Didžiausioji mūsų vapsva širšė iki 3,5 cm ilgio. Gyvena šeimomis, daro didžiulius kabančius lizdus drevėse, palėpėse.

Bitės. Bičių gebėjimas gaminti žmogui vertingiausias medaus produktus yra visai nežymus, lyginant su jų atliekamu vaidmeniu gamtoje, t.y. augalų žiedų apdulkinimu. Kai kuriuos augalus, ypač ankštinius, apdulkina tik bitės. Neveltui anglai juokauja: jei ne bitės, jie nebegalėtų valgyti savo mėgiamų bifštekų ir sūrių. Nesant bičių, dobilai nebesubrandintų sėklų ir išnyktų, o karvės nebektų pagrindinio pašaro... ANP iki šiol surasta 60 rūšių bičių, bet jų, aišku, yra daugiau. Šeimomis gyvena naminės bitės ir kamanės. Parke yra žinoma 18 rūšių kamanių. Būtent kamanės kartu su naminėmis bitėmis yra

ankštinių augalų apdulkintojos. Kamanės įsikuria sausose pievose, miškų aikštelėse. Iš samanų sušuktus lizdus jos įrengia ant žemės. Išvaizda nuo kamanių nesiskiria jų parazitinės sugyventinės *Psithyrus* genties bitės. Jos elgiasi kaip ir gegutės paukščių pasaulyje. Sudeda kiaušinėlius į kamanių korius, o išsiritusios lervutės suėda kamanių lervutes. Tikrosios kamanės neatpažįsta parazitinių lervučių ir jas sėkmingai išaugina iki suaugėlių. Kaip atskirti kamanę nuo tokios pat „gegutės“? Pastaroji ant užpakalinių kojų šlaunų neturi įdubimų žiedadulkių gumulėliui įdėti, o kamanės, lankydamos žiedus, tokius gumulėlius nešioja.

Dauguma bičių rūšių gyvena mažomis grupelėmis ir pavieniui. Savo lizdelius jos įsirengia urveliuose molio šlaituose, medinėse sienose, rąstuose, ant žemės smėlyje ir pan. Kai kurios bitės žiaunomis iškerpa skritulėlius iš lapų, iš jų sulipdo kokonus, kuriuose perisi po vieną kiaušinėlių. Ši įdomios biologijos grupė vadinama lapkirpėmis bitėmis. Kokonus jos sulipdo iš anksto rastuose trūnijančiose medienos urveliuose. Taiginė lapkirpė bitė yra borealinio (šaltojo) klimato reliktas. Ji rasta vienintelėje Lietuvos vietoje - ANP Ažvinčių girioje. Daug bičių yra labai mažos, smulkios. Kad pamatytum, reikia skirti specialų dėmesį. Vienos jų renka nektarą ir žiedadulkes tik nuo sidabražolių (*Potentilla*) žiedų, kitos lanko tik katilėlius (*Campanula*), o dar kitos - tik gluosnius (*Salix*) ir t.t. Žinant šią savybę, lengva pažvelgti į stambius miškinių katilėlių žiedus ir pamatyti mažytes, geltonomis dulkėmis aplipusias biteles. Nei skrendant, nei dūžgiant jų neišgirsi.

B.Šablevičius

DRUGIAI

Saulėtomis vasaros dienomis malonu grožėtis žaismingu margaspalvių „šokėjų suktiniu“ virš pražydusių pievų, o sulaukus sutemų stebėti grakščius, bet pražūtingus naktinių peteliškių virazus virš gatvės žibintų. Drugiai - pati gra-

žiausia ir poetiškiausia vabzdžių grupė, tačiau formų įvairovė bei rūšių gausa išsiskiriantis jų pasaulis labai dažnai būna įspraustas į mūsų žinių rėmus.

Visi drugiai sąlyginai skirstomi į dvi grupes: mikro ir makro dru-

gius. Mikrodrugiai - palyginti smulkūs, neišvaizdžių spalvų vabzdžiai, galbūt todėl mažiausiai ištirtinėti ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Paradoksalu, tačiau dažniausiai jie apsigyvena

Nukelta į 21 psl.

šalia mūsų. Netikėtas kandes pasirodymas namuose išprovokuoja audringą šeiminkės reakciją, kuri lemia greitą ir tragišką drugelio baigtį. Liūdna, bet mikrodrugiai dažniau gauna šlepėtę per galvą nei papildo kokią nors entomologinę

šis skirstymas nėra pagrįstas drugių skraidymo laiku. Stebėdami tupintį drugelį matome, kaip jis laiko suglaudęs sparnus. Jeigu vabzdys sparnus sustato stogeliu virš kūno (vertikaloje plokštumoje), tai dieninė rūšis, o jeigu nuleidžia hori-

nuojanti pušynų, kurie užima didžiąją teritorijos dalį, fauna. Retesnės yra plačialapių lapuočių ir mišrių miškų rūšys. Išskirtinė jų oazė – Ginučių ažuolynas – vienas įdomiausių ir vertingiausių plačialapių medynų parke. 2002 m. jame buvo rasta visiškai nauja Lietuvos faunai drugių rūšis, dar neskelbta moksliniuose straipsniuose, tai *Eucarta virgo Treit.* (š. Noctuidae). Beveik prieš trisdešimt metų Ginučių ažuolyne R. Kazlauskas taip pat rado tuo metu Lietuvai naują rūšinę cidariją (*Epirrhoe tartuensis*), kuri dabar įrašyta į LRK. Gana gausiai ANP atstovaujama nendrynų ir žemapelkių fauna, kadangi drėgnų paežerių, nendrynų ir mažų pelkučių parke netrūksta. Daugelyje vietų tarp sausų pušynų kerpšilių, žaliašilių įsiterpia pelkiniai pušynai su būdingais aukštapelkių elementais, todėl aukštapelkiniai ir tarpinio tipo pelkės būdingi drugiai parke sugaunami jiems nebūdinguose biotopuose.

kolekciją.

Gražiausi, žinomiausi ir įspūdingiausi makrodrugiai. Tradiciškai jie skirstomi į dienerius ir naktinius. Pastarieji sudaro didžiąją visų drugių dalį. Lietuvoje rasta apie 1000 makrodrugių rūšių, iš jų tik truputį daugiau nei šimtas dieneriai. Kai kurie žmonės klaidingai galvoja, kad naktiniai drugeliai skraido tik naktimis. Yra pavienės naktinių drugių rūšys, kurios būna aktyvios ir šviesiuoju paros metu arba artėjant sutemoms, todėl

zontaliai ir dar priglaudžia prie kūno – naktinė rūšis.

Apibendrinus visą parke sukaupią informaciją ir 2002 m. atliktus užsakomuosius drugių faunos tyrimus, buvo nustatyta, kad ANP yra 693 makrodrugių rūšys, iš jų 85 dienerės.

ANP skraido įvairiuose biotopuose gyvenantys drugiai. Randamos pavienės retesnės pietinio bei šiaurinio paplitimo rūšys, nes ties parko teritorija kertasi jų arealų ribos. ANP gausiausia ir domi-

ANP gausu retųjų drugių rūšių. Iš jų pats įspūdingiausias radinys yra Rūgštelis (Pericallia matronula), kuri Lietuvoje nebuvo randama daugiau kaip pusę šimtmečio.

Parko lankytojai, besidomintys entomologija, gali apžiūrėti ANP Lankytojų centre esančią didelę dienerių drugių kolekciją.

A. Survilaitė

ŽUVYS

Nacionalinio parko reljefo pažėmėjimuose, tarpgūbriuose, daug kur apsuptuose miškų, savo spindesiu akina ir vilioja gausybė ežerų ir upelių, kurie šiam gamtos kampeliui suteikia savito grožio.

Parke yra 123 įvairaus dydžio ir eutrofizacijos laipsnio ežerai, kurie priklauso Žeimenos baseinui. Ežerai užima 5935 ha plotą (viso parko plotas 45750 ha), tai yra 13% parko teritorijos. Ežerai yra svarbus gamtinės aplinkos veiksnys gamtosau-gine, ūkine, rekreacine prasme. Sie-

kiant racionaliai įtakoti aplinkos kokybę, ANP vykdomas ekologinis monitoringas ir moksliniai tyrimai.

Didelis vandenų turtas yra žu-vys. Vienos jų šaltavandenės, mėgstamos galias vietas, kitos, šiltavandenės, gyvena sekliuose ežeruose, augalais apžėlusiose įlankose, o upinės žuvis prisitaikiusios gyventi pratakiose ežeruose ir upeliais pasiekia šiauriausius Žeimenos baseino Uteno ir Utenykščio ežerus, Minčią ir Žiežulną. Ankstesniaisiais metais žuvų rūšinė sudėtis ir gausumas, biologi-

niai rodikliai ir ūkinė reikšmė buvo tirti 14 parko ežerų. Pastaraisiais metais bendroje ANP ir Ekologijos instituto darbuotojų ekspedicijose ekologinis žuvų monitoringas vykdomas 9 ežeruose: Asėko, Dringio, Dringykščio, Asalnų, Lūšių, Lau-makio, Linkmeno, Balčio, Tauragno. Detaliau tyrinėti Dringio ir Tauragno ežerai. Įdomių duomenų pateikė Balčio ir Jaskučio ežerų tyrimai. Šių ežerų žuvis anksčiau buvo nuodotos polichlorpinenu.

Nukelta į 22 psl.

ANP vandens telkiniuose gyvena 35 žuvų rūšys, priklausančios 13 šeimų: lašišinių (*Salmonidae*) - lašiša, margasis upėtakis, sykas, pelede, seliava; stintinių (*Osmeridae*) - stinta; lydekinių (*Esocidae*) - lydeka; karpinių (*Cyprinidae*) - karšis, kuojas, lynas, raudė, aukšlė, menkė, strepetys, plakis, paprastasis karosas, gruzlys, šapalas, karpis, saulazuvė, salatis, žiobris; vijūninių (*Cobitidae*) - kirtiklis; šaminių (*Siluridae*) - šamas; ungurinių (*Anguillidae*) - unguris, dyglinių (*Gasterosteidae*) - trispyglė dyglė; ešerinių (*Percidae*) - ešeris, sterkas, pūgžlys; kūjagalvinių (*Cottidae*) - paprastasis kūjagalvis; menkinių (*Gadidae*) - vėvėlė; nęginių (*Petromyzonidae*) - mažoji nęgė; kiršlinių (*Thymallidae*) - kiršlys.

Praktiškai visuose ANP ežeruose gyvena karšiai, plakiai, kuojos, ešeriai, lydekos, aukšlės. Gilius vandenis mėgsta syka, seliava, o lynai ir raudės mėgsta stovintį ir šiltą

vandenį. Menkės, šapalai, kiršliai, upėtakiai gyvena upėse ir pratauose ežeruose.

Tikras ichtiofaunos paminklas ežerinė stinta. Tai nuo ledynmečio laikų Lietuvos ežeruose išlikusi žuvis. Kaip ir seliava, didžiausios stintos sugaunamos Tauragno ežere.

Tikra sensacija 2003 metais buvo, kai migruojančių ungurių žvejybos metu upės ištakose buvo pagauti keli žiobriai. Dar neatsakyta į klausimą, ar čia introdukuoti egzemplioriai, ar čia neršti atplaukę net iš Baltijos jūros.

Žeimenio ežere 2000 metais verslinės žvejybos metu buvo pagauta lašiša, svėrusi 10 kg.

Iš plėšriųjų žuvų nacionalinio

1967 m. Juodinio ežero žuvis. Po nuodijimo ežerai intensyviai buvo žuvinami pelede, karpium, sidabrinu karosu, baltuoju amūru. Šiuo metu šių ežerų ichtiofauna vėl atsistato pirmą kartą t.y. aborigeninėmis rūšimis.

Išnykus kolūkiams, sumažėjo vandenų tarša, todėl atsistato vėžių populiacijos švaraus vandens indikatoriai.

Kiekvienais metais pagal valstybinį žuvų išteklių atkūrimo planą parko ežerai žuvinami seliava, syku, lydeka, vėgėle. Žiemos pabaigoje ir pavasarį, palankiu žuvų dusimui metu, nuolat tikrinamas deguonies kiekis vandenyje ir esant reikalui, atliekami vandens aeravimo darbai.

parko ežeruose aptinkamos lydekos, ešeriai, unguriai, sterka, vėgėlės, šamai. Keturių iš jų aborigeninės, o sterka ir unguriai introdukuoti.

Intensyvios žuvininkystės vykdymo tikslu 7-ajame dešimtmetyje dalyje Lietuvos ežerų vietinė ichtiofauna buvo išnuodyta polichlorpinenu. 1963 m. taip „apdorotos“ buvo Jaskučio ir Balčio ežerų, o

Verslinės žvejybos laikas dėl intensyvios rekreacijos yra ribotas nuo rugsėjo 1 d. iki vasario 1 d., o mėgėjiška žūklė leidžiama pagal galiojančias Lietuvos Respublikos mėgėjiškos žūklės taisykles.

V. Vilčinskas

AMFIBIJOS IR ROPLIAI

Primityviausi Lietuvos varliagyviai - tritonai. Jų parke yra 2 rūšys. Tai tingiai, lėtai vandeny plaukiojantys padarėliai, panašūs į driežiukus, turi 4 kojas ir uodegą. Papras-

tasis tritonas gana dažnas, o štai skiauterėtasis retas, net į Raudonąją knygą įrašytas. Pavasarį, ikrelių neršto metu, ant nugaros jiems išauga didelė išilginė skiauterė. Taip juos, mažai

kam žinomus varliagyvius, galima lengvai apžiūrėti. Gyvena mažose balose, tvenkiniuose, kaimo kūdrose, visur, kur greit išyla seklus vanduo. Žaliųjų varlių yra 2-3 rūšys. Kūdrinė

varlė labai dažna kūdrose, tvenkiniuose, šiltose ežerų įlankose. Tai jų „koncertai“ girdimi per vasarą. Išvaizda ir balsu į ją labai panaši ežerinė varlė, bet

Nukelta į 23 psl.

gerokai stambesnė. Ji gyvena ežeruose. Įdomu, kad žaliosios varlės kryžminasi tarpusavy ir atsiranda naujų rūšių, galinčių veistis toliau. Smailias-nukės ir žolinės varlės gyvena laukuose, pievose, miškuose. Joms vanduo reikalingas tik ikrams išneršti. Gana paslaptingos ir retos yra česnakinės varlės, aptiktos neršiant Kaltanėnų miškų balose. Žinomos ir 3 rupūžių rūšys. Paprastoji dažna, o žaliosios ir nendrinės-retenybė, aptikta Ginučių apylinkėse. Visos rupūžės gaudo daržų kenkėjus.

Ropliai. Tuo vardu vadinami driežai, žalčiai, gyvatės ir vėžliai. ANP gamta vėžlių, deja, neturi. Tačiau 20 a. pr. Rytinėje

Lietuvoje jie dar veisėsi. Pačių žinomiausių roplių-gyvačių marguolių - beliko tiek mažai, jog ne kasmet jas galima pamatyti. Nemokšiškos tradicijos skatinami žmonės gyvates užmušinėja be jokio reikalo. Žalčiai parke randami

Kiaunos ir Bukos upės pakrantėse. Žalčio galvos šonuose yra po vieną ryškiai geltoną dėmę, tuo jis net iš tolo skiriasi nuo gyvatės. Driežų turime 3 rūšis. Bekojis, vario spalvos gluodenas, žmonių labai klaidingai vadinamas

„varine gyvate“, nors jis nenuodingas, negali net įkasti. Miškuose, išėjęs ant lygaus smėlėto kelio, gluodenas nebegali nuo jo nušliaužti ir žūva po ماشینų ratais (kiti tyčia jį pervažiuoja, galvodami, kad padarė gerą darbą...). Vikrieji ir gyvagimdžiai driežai parke dar dažni. Jie turi kojas ir vikriai bėgioja. Visi ropliai deda kiaušinius į žemę, o saulės šiluma juos išperi. Tik gluodenai, gyvatės ir gyvagimdžiai driežai kiaušinių nededa, o nešioja savo kūne iki jauniklių išsiriti ir nubėga šalin.

B. Šablevičius

PAUKŠČIAI

ANP paukščiai sistemingai tiriami nuo 1978 metų (B.Šablevičius). Epizodinius duomenis yra pateikę H.Sakalauskas, V.Logminas, R.Pata-pavičius, A.Lubys, S.Sinkevičius. Šiuo metu yra žinoma 209 rūšių paukščiai, o tai 66 proc. Lietuvos paukščių faunos. 151 rūšis paukščių veisiasi. Dar 15 rūšių paukščių galėtų veistis, nes gyvena

veisimosi laikotarpiu. Apie 40 rūšių paukščių parką aplanko tik migruodami į šiaurę ir pietus. Moksliniu požiūriu paukščiai suskirstyti į griežtas grupes t.y. būrius. Parke rūšimis gausiausi būriai yra žvirblinių - 86, sėjikinių (tilvikai, kirai, žuvėdros) - 31, žasinių - 24, plėšriųjų (ereliai, vagnagai, sakalai, lingės...) - 19. Genių yra 8 rūšys. Galima išgirsti arba pamatyti 6 skirtingas pelėdas.

Nedidelėje parko teritorijoje tokia turtinga rūšinė sudėtis galima dėl didžiulės biotopų (gyvenamųjų vietų) įvairovės. Čia vieni greta kito išsidėstę miškas, ežeras, pievos, dirbama žemė, pelkė, upės slėnis, nendrių sąžalynas ir t.t. Parko gamtos vertybė ir pagrįstas pasididžiavimas - tai 51 rūšis iš Raudonosios knygos sąrašo. Parke aptinkama 45 rūšys paukščių, kurių apsauga susirūpinta Europos Sąjungos šalyse. Pas mus pastoviai gyvena juodakakliai narai, juodakakliai kragai, juodieji gandrai, ereliai žuvininkai, ereliai rėksniai, startsakaliai, vapsvaėdžiai, karveliai uldukai, kurtiniai, mažieji kirai, tilvikai gaidukai ir stulgiai, pelėdos lututė ir žvirblinė, tripirščiai geniai ir

daug kitų. Be jų, Parke maitinasi, medžioja ir praleidžia veisimosi sezoną tokios retenybės, kaip jūriniai ereliai, pievinės lingės, baltaskruostės ir baltasparnės žuvėdros, pilkosios antys ir tilvikai, juodkrūčiai bėgikai, tamsieji tilvikai, plaukikai.

Migracijos metu parke laikinai apsistoja tūkstančiai žasų, šimtai ančių (ypač cyplių), tikrieji Šiaurės gyventojai mažieji dančiasnapiai, baltieji didieji garniai, mažosios gulbės, žaliakojai tulikai. Buvo stebėti net labai retai užklystantys paukščiai: sakalas keleivis, baltoji pelėda, antys nuodėgulė, smailiauodegis plėšikas, kilnieji ereliai. Visos retosios rūšys rodo, kad parke dar yra natūralios, nesunaikintos gamtos vietų. Žinoma, paukščiai taip pat bando prisitaikyti prie žmogaus ūkinės veiklos įtakos, prie poilsiautojų srauto ežeruose ir miškuose. Plėšrieji paukščiai, kurių parke randama net 80 proc. nuo respublikoje gyvenančių plėšriųjų rūšių, taip pat rodo parko gamtinę aplinką esant švarią, nes plėšrieji opūs paukščiai ir negali veistis

Nukelta į 24 psl.

chemiškai užterštose ekosistemose. Žvirbliniai paukščiai turi įtakos vabzdžių miško kenkėjų gaušumo mažinimui. Tačiau yra ir liūdnu faktų. Išnyko dar prieš 20 metų gyvenę

didieji apuokai, senokai neberandami pelėsakalių lizdai, nebepastebimi startsakaliai, nyksta ir taigos palikuonys kurtiniai. Tačiau retieji paukščiai parke turi ir kai kurių

„privilegijų“ gyventi palankiomis sąlygomis: iš esmės atnaujinti biotopai tilvikams, žuvėdroms Kretuono ež. Didžiojoje saloje, įrengiami dirbtiniai lizdai juodiesiems gand-

rams ir plėšriesiems, o pelėdoms ir antims - inkilai.

B.Šablevičius

ŽINDUOLIAI

Parke labai įvairi gamta: miškai, laukai, ežerai, pelkės, todėl gausu žvėrių, kurie gyvena tiek sausumoje, tiek ir vandenyje. Žinduolių parke apie 50 rūšių. Tai vabzdžiaėdžiai, graužikai, plėšrūnai ir kanopiniai.

Vabzdžiaėdžiai: kurtiniai, kirstukai, ežiai ir vieninteliai skraidantys ir mažai ištirti žinduoliai šikšnosparniai. Šikšnosparnių parke rastos 8 rūšys, kurių 4 įrašytos į Raudonąją knygą. Tai naktiniai gyventojai, kurie skraido naktimis ir gauda įvairiausių vabzdžių. Jie vadovaujasi ultra garsu ir

tiek, kiek patys sveria. Dažniausias Natuzijaus šikšniukas yra 48-56 mm ilgio ir 6-8 g svorio, turintis 34 dantis, gyvena įvairiuose miškuose. Veisimosi metu įsikuria medinių pastatų stogų plyšiuose, medžių drevėse. Maitintis skrenda sutemus, vasarą medžioja ir prietemoje. Į slėptuvę grįžta auštant. Maitinasi virš miško aikštelių, jo maistas toks pat kaip ir kitų šikšnosparnių: straubliukai, tinklasparniai, naktiniai drugiai ir kiti vabzdžiai. Birželio pabaigoje veda 1, kartais 2 jauniklius, kurie maždaug po

cionalinio parko teritorijoje 1928-1932 m. Kalta-nėnuose. Jo biologija panaši į kitų šikšnosparnių. Turi 38 dantis ir išgyvena iki 16 metų. Šikšnosparniams, kaip ir paukščiams, keliami inkilai.

Jie padaro nemažai žalos, užtvėnkdami upes ir upečius, kurie užlieja pievas ir miškus. Grauždami medžius, jie padaro žalą miškui. Bebrai gyvena savo pasistatytuose namuose, kurių parko teritorijoje

girdi iki 150 kHz garsą (žmogus girdi iki 20 kHz). Gyvena jie drevėse, palėpėse, plyšiuose ir inkiluose. Kaip ir paukščiai, žiemai kai kurios rūšys migruoja į šiltesnius kraštus. Kiti, kaip meškos, užmiega žiemos miegu. Sveria jie nuo 5 iki 36 g ir turi 32 - 38 dantis. Kai kurių rūšių šikšnosparniai per naktį sugaudo vabzdžių

trijų savaitių pradeda gyventi savarankiškai. Lytiškai subręsta pirmaisiais gyvenimo metais. Maksimali žinoma gyvenimo trukmė - 7 metai. Parke sutinkamas penkiose iš keturiolikos parke tiriamų vietų. Rečiausias, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą - kūdrinis pelėausis, kuris pirmą kartą aptiktas Lietuvoje Aukštaitijos na-

Ežius visi žino, o kai kas bando juos auginti net namuose, tačiau tai nėra gerai, nes jie laukiniai gyvūnai ir turi gyventi gamtoje. Kirstukų parke 3 rūšys, mažiausias iš jų sveria vos 4 g. Kurmius visi puikiai pažįsta.

Žinduolių gausiausia rūšis - graužikai. Didžiausi iš jų yra bebrai. Jie yra dviejų spalvų: juodos ir rudos. Apie jų apsaugą buvo minima jau Lietuvos Statute. Baudos už užmuštą bebrą dydis prilygdavo arklio kainai. Labai brangūs būdavo jų kailiai. Nors ir saugoti, Lietuvoje jie buvo visiškai išnaikinti. Tik 1947 metais vėl atvežti iš Voronežo rezervato ir dabar jų populiacija klesti.

dabar apie 70. Viename name gyvena seniai ir jaunikliai, kurių būna 6-8. Jaunikliai gyventi savarankiškai pradeda tik po dvejų, trejų metų. Rečiausias graužikas parke yra beržinė sicista. Lietuvoje pirmą kartą sugauta tik 1969 metais Minčios girioje ir įrašyta į LRK. Taip pat gyvena ir kiti graužikai: pelės, žiurkės, pelėnai. Dvi rūšys kiškių: pilkasis, kurį visi puikiai pažįsta, ir baltasis - miškų gyventojas, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą. Parke baltasis kiškis skaičiumi nenusileidžia pilkajam. Taip pat gausu voverių.

Parko teritorija miškin-

Nukelta į 25 psl.

ga ir maisto čia pakanka, todėl gausu ir plėšrūnų. Tai lapės, vilkai, usūriniai šunys, kiauniniai gyvūnai, kartais užklysta lūšys. Padidėjus žmonių srautui, jos pasitraukė į ramesnes vietas. Vilkai veisiasi seniausiuose medynuose - Ažvinčių girioje. Šie gyvūnai medžiojami, tačiau parke jų skaičius beveik pastovus 8-10 individų. 1991m. paskutinį

kartą rasti rudojo lokio pėdsakai Ažvinčių sen-girės rezervate. Vėlesniais metais pėdsakai rasti aplinkiniuose Kupiškio, Rokiškio, Zarasų rajonuose. Miškuose ir miškeliuose karaliauja kiaunės. Šios plėšrūnės išgeria paukščių kiaušinius, išplėšia lizdus, suėda kitų gyvūnų jauniklius. Tai pat yra ir kitų. Tai žebenkštys, šermuonėliai, šeškai, bar-

sukai, prie vandens sutiksime audines ir rūdras.

Daug žalos padaro šernai, kurie suardo retųjų augalų augimvietes, miško paklotę, išknisa bulves, pasėlius. Taurieji elniai Lietuvoje buvo visiškai išnykę. 1978 m. atvežta ir paleista 19 elnių, o dabar jų jau apie 200. Stirnų parke taip pat yra nemažai. 1976-1977 m. buvo apie 380, nuo tų metų jų skaičius ma-

žai keitėsi. Tai smulkiausias kanopinis, sveriantis apie 40 kg. Be šių kano-pinių, dar gyvena briedžiai - stambiausi elninių šeimos atstovai, sveriantys iki pusės tonos. Jiems parke veistis yra geros sąlygos. Visų šių gyvūnų skaičių reguliuoja medžio-tojai.

A. Čeponis

GRYBŲ PASAULIO APŽVALGA

ANP grybų įvairovė nepaprastai turtinga. Botanikos instituto mikologai ir parko moksliniai bendradarbiai suinventorizavo 633 rūšis. Tai dar nepilnas sąrašas, nes grybus gali tyrinėti tik patyrę specialistai. Yra 4 tarpusavy labai skirtingos grybų grupės: aukštesnieji, žemesnieji, vandens grybai ir kerpės. Žemesniųjų grybų rasta 133 rūšys, iš kurių 14 buvo pirmą kartą aptiktos Lietuvos teritorijoje (1995). Dauguma tokių grybų - tai rūdys ant medžių, žolinių augalų lapų ir vaisių bei uogų rauplės, obuolių puviniai, agrastų uogų valkčiai, lapų miltligės ir juodligės, vaismedžių „vėžys“, grūdų kūlės ir skalsės. Vyšnių uogų ir lapų džiūсна, augalų daigų puviniai ir daugybė kitų

formų.

Aukštesnieji grybai savo ruožtu pasiskirstę į 2 dideles dalis: į kempines ir į kepurėtuosius grybus. Kempinės, pintys turi tvirtus, kietus vaisiakūnius ir auga ant medžių kamienų. Jei medis dar žalias, bet nusilpęs, ant jo kamieno sudygsta sporos ir išauga vis didėjanti kempinė, bet negyvų medžių medieną kempinės suardo greičiau. Šios grupės grybų parke rasta 73 rūšys. Daugiausia rūšių auga ant pušų kamienų ir kelmų - 24, ant juodalksnių - 20, ant beržo - 18, ant eglės - 16, ant drebulės - 13. Įdomu žinoti, kad ant kietos lyg geležis kadagio medienos rasta vienos rūšies kempinė.

Kita aukštesniųjų grybų dalis - tai grybai, kurių vaisiakūniai turi kotelį ir kepurėlę. Jie minkšti, keliaudieniai, auga iš žemės, kartais iš dūlėjančios medienos ar kitokios organikos. Valgomas grybas kelmūtis išauga (parazituoja) net ant gyvų stiprių medžių. Šioje grupėje yra ir kiti valgomi grybai. Neprošal žinoti, kad yra po keletą rūšių baravykų, raudonikių, lepšių, nors žmonės tų grybų, ypač baravykų, į rūšis neskirto. Net kazlėkų yra 3

rūšys. O štai šalmučių rasta 18, žaliuokių - 17, tauriabūdžių - 12, ūmėdžių - 10 rūšių. Musmirių žinoma 9 rūšys, iš kurių žalsvoji ir geltonoji yra mirtinai nuodingos. Vien valgomų grybų parke žinoma 112 rūšių, o visų kepurėtųjų grybų rasta apie 280 rūšių. Tačiau grybingumu parko miškai toli atsilieka nuo garsiųjų Džukijos pušynų. Kai kuriais metais gausiai pasirodo tik mažos maisinės vertės grybai: kazlėkai, gudukai, ūmėdės, makavykai. Parke gana reti raudonviršiai, nes trūksta jiems tinkamų augimviečių drebulynų. Visų rūšių „tikrieji“ baravykai taip pat neturi ilgalaikį ir pastovių augimo vietų. Pastaraisiais metais žymiai sumažėjo voveraičių, kurioms parko pušynai buvo optimalios augimvietės. Dar vienas įdomus reiškinys: ypač negrybinga tapo Ažvinčių girios dalis - rezervatinis miškas. Po masiško eglėnų džiūvimo 1992-1996 m. miške atsivėrė iki tol nebuvusios aikštelės, medynai smarkiai praretėjo, prašviesėjo. Sparčiai ėmė želti tankios eglaitės, išaugo aukštos samanos, aukštaūgės žolės. Šie pokyčiai rodo natūralių procesų raidą, bet kartu ir blogina sąlygas

kepurėtiesiems grybams.

Trečioji grupė labai specifinė - vandens grybai. Tai mikroskopiniai organizmai, ardantys lapus, šakeles, nukritusias vandenin, ir minta tomis organinėmis liekanomis. Tokių grybų rasta 40 rūšių.

Ketvirtoji grupė - kerpės. Tai grybienos ir žaliųjų dumblių derinys viename organizme. Paprastai jos auga ant pačių nemaistingiausių substratų: akmenų, sausų arba senų medžių, nederlingos žemės ir pan. Nustatyta, kad parke kerpės labiausiai puola ažuolus: ant jų rasta 17 rūšių, mažiausiai - ant drebulių (12 rūšių). Iš viso parke užregistruota 90 rūšių kerpių.

B. Šablevičius

AUGALIJA

Per trisdešimt nacionalinio parko gyvavimo metų ne vieną kartą keitėsi teritorijos zonavimas, valdymo struktūra, ūkinė veikla, tačiau vienas iš pagrindinių ir svarbiausių parko uždavinių - gamtosauga, kurios tikslas - išsaugoti ir gausinti gamtos vertybes, propaguoti jų apsaugą - išliko nepakitęs. Kaip sekėsi pirmajam Lietuvos nacionaliniam parkui įgyvendinti šiuos tikslus, kai ilgus metus gamtosauga Lietuvoje buvo lyg nemylima podukra, kurią visi mieliau nustumdavo į šalį?

1974-1979 m. buvo atlikta tuometinio Lietuvos TSR nacionalinio parko augalijos inventorizacija, kai kurių retųjų augalų rūšių augimviečių kartografavimas ir aprašytos pagrindinių parko biotopų augalų bendrijos. Ši Botanikos instituto specialistų paruošta ataskaita tapo svarbiausiu informacijos šaltiniu apie parko floros įvairovę bei būklę. Ataskaitos duomenimis, nacionalinio parko teritorijoje buvo rasta 732 aukštesniųjų augalų rūšys iš 96 šeimų. Į šį skaičių pateko kelios sulaukėjusios arba miškuose pasodintos ir užaugusios įvežtinės, ne mūsų krašto augalų rūšys. Taip pat buvo rasta 142 kerpsamanių ir samanų rūšys ir 133 kultūrinės bei dekoratyvinės augalų rūšys, auginamos parko gyvenvietėse arba kaimuose. Dabar šis sąrašas yra papildytas. Jame 779 aukštesniųjų augalų rūšys. Apie 50 rūšių buvo papildomai rasta per 25 metus. Didesnė jų dalis surasta per paskutinį dešimtmetį, kai į ANP gamtos ir kultūros paveldo skyrių atėjo dirbti daugiau žmonių. Nauji darbuotojai galėjo racionaliau pasiskirstyti darbus ir specializuotis tirti atskiras ir visiškai skirtingas biologines grupes: augalus arba gyvūnus. Tarp naujai randamų augalų rūšių dominuoja stepinio klimato rūšys. Matyt, tai nėra atsitiktinumas. Vis rečiau pasitaikančios gilios ir šaltos žiemos nebesulaiko migruojančių šilumamėgių rūšių. Jos sėkmingai peržiemoja ir palaipsniui įsitvirtina prie pačių jūdiusių vietų: didesnių

kelių arba geležinkelio pylimų.

Naujomis rūšimis pasipildė ir žemesniųjų augalų sąrašas. Dabar ANP yra žinoma 41 rūšis kerp-samanių, iš jų 2 rūšys įrašytos į LRK, ir 107 samanų rūšys, iš jų 7 rūšys iš LRK. Taip pat patikslintos kai kurių retųjų samanų augimvietės.

Nors ANP augalija kasmet pasipildo naujomis rūšimis, tačiau jų augimviečių būklė ypač retųjų augalų nėra itin gera. Šiuo metu parke žinoma apie 60 LRK aukštesniųjų augalų rūšių ir dar 5 augalų rūšys yra ieškotinos. Pavyzdžiui, rudoji viksvuolė (*Cyperus fuscus*) įrašyta į Botanikos instituto sudarytą parko augalijos sąrašą, tačiau ataskaitoje nėra nurodyta tiksli augimvietės aplinka, o tik įvardinta, kad rūšis auga Dringio ežero pakrantėje. Žinant, kad viksvuolė yra vienmetis augalas ir kad Dringio ežero pakrantės ilgis viršija 30 km, dabar negalime tiksliai pasakyti, ar ši rūšis tebeauga ANP. Todėl rudoji viksvuolė ir kiti į ją panašūs augalai, kurių augimviečių nepavyksta atrasti, yra įvardijami kaip ieškotini, bet jie nėra išbraukiami iš parko retųjų augalų sąrašo.

Per tris dešimtmečius nacionalinis parkas prarado 3 retąsias augalų rūšis, - kalninę arniką (*Arnica montana*), pievinį šalaviją (*Salvia pratensis*) ir švedinę kiaulpienę (*Taraxacum suecicum*). Kalninė arnika nukentėjo nuo per daug uolių ir stropių gamtos fakulteto studentų. Vienintelė ir negausi rūšies populiacija parke buvo sunaikinta išrovus augalus herbarams. Pievinis šalavijas neišgyveno geležinkelio pylimo rekonstrukcijos, o švedinė kiaulpienė kapituliuavo prieš natūralią gamtinę kaitą (sukcesiją). Ją iš buvusios augimvietės išstūmė lendrūnas.

Miglota ateitis laukia dar kai kurių augalų rūšių: patvankinio pataisiuko (*Lycopodiella inundata*), ežerinės lobelijos (*Lobelia dortmanna*), penkialapio dobilo (*Trifolium lupinaster*), mažosios gegužraibės (*Orchis morio*), miškinės žiomenės (*Dracocephalum ruyschiana*), įvairialapės usnies (*Cirsium*

heterophyllum). Pasikeitusios augalų augimvietės, negausios populiacijos ir nedidelis jų kiekis - tai pagrindinės priežastys, dėl kurių šios rūšys tampa vis retesnės parko teritorijoje. Atkurti visiškai pasikeitusias augimviečių aplinkos sąlygas labai dažnai yra nebeįmanoma, todėl vienintelė išeitis išsaugoti šiuos augalus - bandyti juos perkelti į atitinkamai parinktas kitas vietas. Tačiau kas gali pasakyti, kaip įtikti augalui, kuris nuo savo natūralaus arealo (paplitimo ribos) yra nutolęs šimtus kilometrų į šiaurę arba į pietus ir parko teritorijoje yra daugiau rūšių svečias nei natūralus šio krašto floros elementas.

Ne visoms retoms augalų rūšims mūsų saugomoje teritorijoje taip sunku. Yra labai didelė augalų grupė, kurių gausumas pasižymi stabilumu, o kai kurių augimvietės netgi plečiasi. Pavyzdžiui, paprastoji raugė (*Agrostemma githago*) prieš šešerius metus buvo įrašyta į išnykusių ANP augalų sąrašą. Tik visai atsitiktinai atradus naują rūšies augimvietę prie Šakališkių kaimo raugė tapo viena iš sėkmingiausiai natūraliai atsikuriančių rūšių parke.

Gamtoje nei vienas gyvas organizmas negali egzistuoti atskirai ar nepriklausomai nuo aplinkos. Augalai - ne išimtis. Natūralioje aplinkoje augantys augalai sudaro savitas įvairiarūšes augalų grupes - bendri-

Nukelta į 27 psl.

jas. Kiekviena į Lietuvos raudonąją knygą įtraukta augalų rūšis yra atitinkamos bendrijos sudedamoji dalis, todėl vykdant retos augalų rūšies apsaugą būtina saugoti visą bendriją, antraip apsauga bus bevaisė.

Augalų bendrijų apsauga, šalia jau esančios rūšių apsaugos, tampa Europos Sąjungoje rekomenduojamos augalijos apsaugos sistemos „rūšis - bendrija - buveinė“ grandimi, sudėtine dalimi, todėl saugomų rūšių sąrašai dabar yra papildomi saugomų bendrijų sąrašais, pagal 2000 m. išleistą leidinį „Lietuvos raudonoji knyga. Augalų bendrijos“ ANP teritorijoje išskirtos 8 saugotinos augalų bendrijos iš 53 saugomų Lietuvos Respublikos teritorijoje.

I kategorijos nedidelio arealo ir visame areale retos bendrijos:

Liūninis viksvynas *Caricetum heleonastae*. Juodupės žemapelkėje.

Slepišerinis lobelijynas *Isoeto-Lobelietum*. Salinio ežere.

II kategorijos labai retos Lietuvoje bendrijos, jų užimami plotai maži, būdingos kokiam nors fiziniam geografiniam Lietuvos rajonui:

Didysis plukenynas *Najadetum marinae*. Dringio, Baltelės, Bivainėlio, Utenykščio, Ilgaičio ir Knyčio ežeruose.

Mažaziedis lūgnynas *Nupharretum pumilae*. Pakaso ežere.

Eraičininis nendrūnynas *Scor-*

lochloetum festucaceae. Tau-ragno ežere.

III kategorijos Lietuvoje retos arba etaloninės augalų bendrijos:

Šakotasis ratainytnas *Cladietum marisci*. Pelkėjantys parko ežerai.

Menturlapinis ežerutynas *Hydrilietum verticillati*. Baltelės, Bivainėlio ir Utenykščio ežeruose.

Kurklinis drėgnuolynas *Ranunculo trichophylli-Sietum submersi*. Žeimenos ir Bukos upėse.

Mūsų šalyje augalų bendrijų bei buveinių apsauga yra palyginti naujas bioįvairovės apsaugos būdas. Praeityje buvo labiau orientuojamasi į pavienių augalų bei gyvūnų rūšių apsaugą. Dabar apsauga tampa kompleksiška. Ateityje žmonės vis dažniau girdės tokius terminus, kaip NATURA 2000 tinklas su paukščių ir buveinių apsaugai svarbiomis teritorijomis, Kertinės miško buveinės ir t.t. Tai yra eilė įvairių europinių gamtosauginių programų, kurių įgyvendinimas taps kiekvieno piliečio pareiga ir atsakomybe. Todėl bus visai nesvarbu, ar saugoma teritorija yra privatus sklypas ar valstybinė žemė. Ją gins įstatymai, kurių teks visiems laikytis.

Mes privalome suprasti, kad nacionalinis parkas nėra vien iš privačių sklypų „susiūta“ skiautinė antklodė, kuria galima pridengti

šiandieną šalantį šoną. Ar mokėsime įvertinti savo veiklos padarinius parko ateičiai? Ar jausime atsakomybę už šią teritoriją, kuri yra mūsų sąmoningumo bei vidinės kultūros veidas, į kurią žvelgs ne tik atvykstantys garbūs svečiai, bet ir mūsų pačių vaikai dar po 30 metų?

Šiandieną Aukštaitijos nacionalinis parkas išgyvena dideles ir daugeliui iš mūsų skaudžias permai-

nas. Prieš akis - naujos veiklos etapas. Galbūt per daug abejojame ir baiminamės naujų vakarietiško vėjų, tačiau esame vieninteliai aukštaiečiai, kurie patyrė ir išgyveno daugiau įvairių permėnų bei struktūrinių pertvarkų nei bet kuri kita saugoma teritorija. Mes visada mokėjome įveikti sunkumus ir neprarasti savitumo. Mūsų kraštas ilgus dešimtmečius reprezentavo Lietuvą unikaliu kraštovaizdžiu bei gyvosios gamtos turtais, nes čia gyvenantys ir dirbantys žmonės mokėjo juos išsaugoti. Noriu tikėti, kad ir ateityje mes galėsime didžiuotis turtinga parko gamta, gražiais senolių kaimais bei puoselėjamomis jų gyvenimo tradicijomis ir mums neteks apgailestauti dėl savo atsainumo, klaidų ir skaudžių praradimų.

A. Survilaitė

KULTŪRA

LIAUDIES ARCHITEKTŪRA

Aukštaitijos nacionalinio parko teritorijoje yra apie šimtas mažų kaimelių. Pagal architektūrinį išplanavimą išskiriami trys kaimų tipai: gatviniai, padriki ir vienkieminiai.

Pirmosios gyvenvietės rašytiniuose šaltiniuose minimos jau XIII a., kaip antai: Stripeikiai 1357 m., Linkmenys ir Gaveikėnai 1377m. XVI a. viduryje, Valakų reformos metu, susiformavo gatviniai režiniai kaimai. Juose sodybos išdėstytos abipus gatvės ir visi trobesiai galais atgręžti į ją. Archiausiai gatvės stovi gyvenamasis namas, o už jo tvartas. Antroje linijoje priešais gyvenamą namą stovi klėtis, toliau rūsys. Toliausiai nuo gatvės, sodybos gale, stovi kluonas. Toks išplanavimas būdingas Ginučiams, Vaišniūnams, Meironims, Gaveikėnams. Ypač įdomūs yra Šakališkės ir Kretuonų kaimai. Beje, iš gatvinių - vienintelis Kretuonų kaimas paskelbtas etnografiniu ir saugomas valstybės.

Kiti mažesni kaimeliai atsirado tik XVIII a. Jie susiformavo iš „užusienių“ - taip buvo vadinamos naujakurių sodybos. Dažniausiai jose apsigyvendavo miško darbininkų, eigulių šeimos. Vėliau „užusieniai“ plėtėsi ir taip susiformavo padriki, arba kupetiniai kaimai. Juose trobesiai išdėstyti atskiromis grupelėmis, nėra centrinės gatvės. Labai dažnai gyvenami namai sustatyti ratu aplink bendrą kiemą. Tarp jų stovi klėtys. Išorinėje rato pusėje - tvar-

tai ir rūšiai. Atokiau nuo jų ir vienas nuo kito išstatyti kluonai. Pirtelės stovi ant ežero ar upės kranto. Šio tipo kaimeliai geriausiai išsaugojo savo senąjį veidą, todėl net penki iš jų paskelbti valstybės saugomais etnografiniais kaimais. Tai Šuminai, Strazdai, Vaišnoriškės, Salos II ir Varniškės II.

1909 m. po Stolypino žemės reformos dalis kaimų gyventojų išsikėlė į vienasėdžius. Tokiu būdu atsirado vienkieminiai vadinami kaimai Pelakas, Pabiržė, Šiliniškės, Darželiai, Gineitiškis. Tai tik keletas iš jų.

Gyvenamieji namai - pirkios, pastatytos aukštaitišku stiliumi. Daug jų yra išlikę iš 19-20 amžiaus. Seniau pirkių būta dūminių (neturėjo kamino dūmams išeiti), bet vėliau pradėta statyti pirkias su krosnimi ir kaminu. 19 a. pabaigoje atsirado 3 dalių pirkios: su seklyčia viename gale, kuri buvo kūrenama tik proginiais atvejais, ir su duonkepe krosnimi kitame gale, kuri buvo naudojama tiek valgiui gaminti, tiek patalpai apšildyti. Vėlesniu laikotarpiu šalia duonkepės krosnies atsirado atskira viryklė. Per vidurį tarp dviejų trobos galuose esančių patalpų būdavo įrengiama priemenė.

Pirkių statybai naudojo beveik vien tik pušinius rąstus, rečiau eglinius. Iki 20 a. pirkios buvo statomos iš apvalių rąstų, bet vėliau statybai pradėta naudoti tašytus rąstus. Keturslaidžius stogus dengdavo šiaudais arba nen-

drėmis, vėliau pradėjo dengti skiedromis. 19 a. pabaigoje - 20 a. pradžioje į madą atėjo dvišlaidžiai stogai. Durys, langai, langinės ir karnizai bei namo frontonai būdavo gausiai papuošiami drožinėtais ar išpjaustytais ornamentais, vaizduojančiais stilizuotus augalus arba gyvūnus. Duris papuošdavo vietinių kalvių pagamintais metalo dirbiniais.

Antri pagal svarbą sodyboje pastatai yra svirnai. Juose laikydavo maisto atsargas: grūdus, mėsą ir sūrius. Svirnai turėjo tik vieną iki 25 m² ploto patalpą. Tiek grindys, tiek lubos buvo daromos iš ypatingai storų lentų ar net tašytų rąstų. Stogą uždengdavo šiaudais, nendrėmis arba skiedromis. Pats pastatas stovėdavo pakeltas nuo žemės. Kartais prie lauko durų įrengdavo platesnę pastogę - priesvirnį. Jo drožinės kolonėlės buvo pagrindinis svirnų puošybos elementas.

Senų tvartų yra išlikę labai nedaug, nes dėl pastovios drėgmės jie greičiau sunykavo. Pagal patalpų išplanavimą parko teritorijoje pasitaiko trijų tipų tvartai: trijų patalpų, su taip vadinamu dienyku centre, dviejų patalpų ir vienos patalpos. Dienykas - erdvi, padargų ar pakratų pridėta patalpa, iš kurios vienos durys veda į karvių, antros - į arklių tvartą. Dviejų patalpų tvartai iš lauko turėdavo dvejas duris. Vienos patalpos tvartuose įrengdavo lentines pertvaras gyvuliams. Visų tvartų pamatai sumūryti iš akmenų.

Sienos iš apvalių rąstų. Stogai dvišlaidžiai, rečiau keturslaidžiai. Tvartų galuose pristatydavo pastoges, kuriose sukraudavo malkas ir padargus.

Mažiausiai pakitę senosios architektūros statiniai yra kluonai, vietos gyventojų vadinami klaimais. Juose laikydavo javus ir pašarus. Centre suplūkdavo molinį grendymą, ant kurio spragilais kuldavo grūdus. Tipiški aukštaitiški kluonai yra trumpi ir platūs. Juos statydavo iš neaptašytų rąstų. Stogo viršus - šelmuo - gana aukštas, bet jo šlaitai nusileisdavo beveik iki pat žemės. Po jais palei sieną sukraudavo padargus. Kluono durys būdavo iš galo, rečiau iš šono, aukštos, kad galėtų įvažiuoti vežimas su šieniu. Iki 19 a. vidurio klojimuose įrengdavo jaujas, dūmine krosnimi apšildomas patalpas javams, linams ir kanapėms džiovinti.

Bene pats pagrindinis aukštaitiškos sodybos akcentas, išskiriantis ją iš kitų regionų, yra pirtis. Anksčiau pirtelės buvo dūminės. Jas naudodavo dar ir mėsai rūkyti. Vėliau atsirado krosnys su kaminu. Sienojai suręsti iš apvalių rąstų. Pirties vidus padalintas į dvi patalpas: pirtį ir priepirtį. Priepirtis skirtas nusirengti ir užima maždaug trečdalį viso pastato ploto. Iš jo durys veda į pagrindinę patalpą pirtį, kurioje ir stovi krosnis.

Daugiausia senų pastatų yra išlikę etnografiniuose kaimuose. Kai

kurie iš jų statyti 19 amžiuje.

Stripeikiai

Tai pati seniausia gyvenvietė parke. Pirmą kartą Stripeikiai paminėti Livonijos ordino raštuose 1357 m. Vėliau kaimelis priklausė Vilniaus vyskupo Labanoro dvarui. Dabar Stripeikiuose įsikūręs Senovinės bitininkystės muziejus - vienintelis toks muziejus Lietuvoje. Per kaimą teka Tauragnėlė, o šalimais tyvuliuoja neįprastai žydros spalvos ežerėlis Šaminis.

Kretuonys

Kretuonų apylinkėse žmonių gyventa jau nuo seno. Apie tai byloja gausūs archeologiniai paminklai ir radiniai. Spėjama, kad Kretuonys, įsikūrę dar iki Valakų reformos, priskiriami gatviniams režiniams kaimams. Gyvenvietės planas ir žemių ribos nusistovėjo Valakų reformos metu XVI-XVII a. Vėliau dėl karų, maro, bado kaimas

ištuštėjo, po to vėl atsistatė senoje vietoje. Įdomiausi pastatai - klėtys su balkonėliais ir kiti praeitame šimtmečiuose statyti trobesiai. Retai kuriam kaime pamatysi tiek daug ir tokių galingų ąžuolų, uosių, kurių skersmuo nuo vieno iki pusantro metro. Keletas ypač senų ąžuolų auga paežerės pievoje.

Šuminai

Istoriniuose šaltiniuose Šuminai pirmą kartą paminėti 1784 m. Pabaluošės vardu, nors spėjama, kad pirmoji sodyba čia atsirado daug anksčiau. Vėliau kaimą imta vadinti jau pagal gyvenančių šeimų pavardę. Įdomu tai, kad ir dabar visi kaimelio gyventojai turi Šuminų pavardę. Kaime auga apie 200-300m. senumo pušis, daugybė klevų, todėl kaimas ypač gražus rudenį. Vienoje iš gyvenamųjų trobų įrengta žvejo būsto muziejinė ekspozicija. Šuminų kaimelis įžymus dar ir tuo, kad jame buvo

filmuojamas garsusis filmas apie „lietuvių Robiną Huda“ - Tada Blindą.

Strazdai

Manoma, kad Strazdai pirmą kartą paminėti 1783 m. Balošekulio vardu. 1798 m. „Ažvinčių rakto“ inventoriuje jau aprašyta gausi miško sargo Jurgio Strazdo šeima. Šios pareigos buvo perduodamos iš kartos į kartą, o kaimelis gavo dabartinį pavadinimą. Apylinkėje kaimas garsėjo savo klotimo teatru. Vienu metu tai buvo netgi savotiškas kultūros centras. Nuo 19 a. yra išlikusios 3 pirkios, 2 kluonai, 1 daržinė. Viena iš pirkių yra dūminė. Tokią šiandieną galima išvysti tik muziejuose.

Vaišnoriškės

Šios gyvenvietės įsikūrimą lėmė savotiška tuometinė jos geografinė padėtis. Per kaimą ėjo senasis Tauragnų Braslavo vieškelis. Ten, kur vieškelis kerta Būkos upę, dešiniajame krante stovėjo sena smuklė, minima jau 1765 m. Pirmoji gyvenamoji sodyba čia įsikūrė 1830 m., vėliau išaugo dar keturios. Dabar dvi sodybos restauruotos ir vienoje iš jų įrengta Kauno botanikos sodo poilsio vietė.

Senoviniu liaudies stiliumi atstatytos 2 pirkios, kluonas, 2 tvartai ir pirtis.

Varniškės II

Keturi Varniškių kaimai įsikūrę netoli rytinio Tauragno ežero kranto. Daugiau kaip penkis šimtus metų turintis Varniškių II kaimas geriausiai išsaugojo savo pirmųjų veidą. Iš senosios architektūros čia išlikę klotimai su jaujomis, svirnai, kalvė. Kaime auga keletas šimtamečių ąžuolų, uosių. Pats seniausias ąžuolas ir šimtametė liepa yra pasakelbti gamtos paminklais.

Salos II

Salomis vadinami du kaimai. Abu jie yra savotiškame pusiasalyje tarp Asalnykščio, Linkmeno, Alksno ir Alksnaičio ežerų. Vienintelis kelias į pusiasalį veda iš Antalksnės. Pagal rašytinius šaltinius Salų II užusienyje gyveno gausi Kudabų šeima. Ir dabar čia gyvena žmonės šia pavarde. Kaimelis išsiskiria savo unikalia architektūra ir išplanavimu, todėl čia įsteigtas Salų kultūrinis rezervatas. Kaip bebūtų gaila, nuo 19 a. išliko tik pirkia ir svirnas. Kiti trobesiai statyti jau 20 a. pradžioje. Pėsčiomis į Salas II galima patekti ir nuo Ladakalnio, liepteliu pereinant ežerus jungiančią protaką.

Darželiai

Vos pervažiavus Linkmenis Antalksnės link, kairėn atsisakoja kelias, vedantis į Darželių kaimą. Tačiau kaimo čia nepamatysime, o tik keletą išsibarsčiusių vienkienių. Viename jų įsikūrusi Dvasinio ugdymo bendrija „Kelias“. Visai šalimais stūkso Linkmenų pilialknis, nuo kurio atsiveria nuostabi Benediktavo kraštovaizdžio draustinio panorama.

L. Stanaitis

GAMTOS DOVANŲ GAUSOS SUKURTI VERSLAI

Dažnas iš mūsų miško verslus supranta kaip miško kirtimo darbus. Seniau šis žodis reiškė daug daugiau-buvo plukdomi rąstai-sieliai, varoma derva ir terpentinas, gausus medienos kiekis šioje teritorijoje įgalino plėtoti kalvystės amatą ir, kad ir eretiškai skambės, bet šalia šių verslų, o vėliau vietoje jų, pradėjo veikti bravorai..

Sielininkystė. ANP teritorijoje buvo du sielių plukdymo keliai. Pirmojo-ilgiausio kelio - pradžia buvo Uteno ežeras. Medieną per visą žiemą veždavo prie ežerų ir kraudavo į „štabelius“. Medžiai buvo gabenami ne tik rogėmis - iš miškų iki Baluošo ežero buvo nutiestas gelžkeliukas, vagonėlius traukė arkliai. Ne kiekviena vieta ežere tiko sieliams pinti. Tik smėlėtame ežero dugne būdavo sukalamas „daržas“- užtveriamas tam tikras ežero plotas. Į jį iš didžiulių krūvų buvo ridenami rąstai, o vandenyje rūšiuojami pagal ilgį, plotį ir kokybę. Rąstus rišdavo į „lovas“- „Lovos“ sielyje rikiuojamos viena po kitos. Jų sielyje būna iki 10-ies. Sielyje priekinę „lovą“ vadino gaktu, o paskutinę zadu. Uteno pakrantė, kurioje buvo pinami sieliai, vadinosi Pynykla. Iš Uteno sielius plukdė trumpa upe į Utenykščio ežerą. Iš jo Būkos upe iki Baluošo, toliau Baluošykščio, Sravinaičio ežerais pro Ginučius Almajos upe iki Asėko ežero, Asalnų, Lūšių ežerais. Iš Lūšių ežero sieliai plaukė Šakarvos upe ir ežeru iki Žeimenos upės. Šioje vietoje atiduodavo sielius kitiems sielininkams, o patys apie 50 km grįždavo namo pėsčiomis. O atiduotieji sieliai toliau keliaudavo Žeimenos ir Neries upėmis iki Vilniaus. Antrasis sielių kelias buvo gerokai trumpesnis. Sieliai būdavo rišami prie Dringio ežero. Iš ten Dumblio upe į Dringykštį, iš šio ežero į Meironos upę iki Asalnų ežero. Toliau jau anksčiau aprašytu keliu: Lūšiai, Šakarva, Žeimenys, Žeimena, Neris. Šiame krašte sielių plukdymas labai skyrėsi nuo kitur įprasto plukdymo upe. Upėse sielius nešė srovė, o ežeruose tiek pagalbininkas, tiek kenkėjas buvo vėjas. A.Pupienis, labai išsamiai aprašęs šį

verslą, pasakoja, kad palankiausias būdaves šiaurės vėjas, pietys stūmė sielius atgal, vakaris ir rytys- šonan. Ne ką geriau būdavo ir kai visai vėjo nelikdavo. Tuomet sielininkai ištempdavo iki pusės kilometro ilgio vielą. Vieną jos galą pririšdavo prie sielio, o kitą vyniodavo ant veleno, pritvirtinto ant valtys. Valtį taip pat reikėdavo pririšti arba prie krante augančio medžio, arba prie išmeigto į ežero dugną kablį. Tokį „kalvartą“ sukdamo dviese: vienas vienam gale, kitas kitame. Tokiu būdu ant veleno vyniojama viela tempė per vandenį sielį. Vieną tarpą, per kurį netrukdomai buvo plukdomas sielis, sielininkai vadindavo zabėgu. Kai kurios upės, jungiančios ežerus, buvo nesraunios, priaugusios žolių, dumblėtos. Tokiais atvejais sielininkai stumdavo sielius busokais (pagaliais su mediniais antgaliais). Sausrų metu, kai nusekdavo upė, joje sukaldavo kuolus, atremdavo į juos pasiskolintus iš artimiausių klojimų, kitų pastatų duris. Tokiu būdu patvenkdavo upę. Būkos upėje net buvo įrengtos nuolatinės užtvaros- spūskai. Priartėjus prie tokios užtvankos, buvo pakeliama vandenį sulaikanti lentinė užtvara, vadinama zostauka. Už vandens lygio kaitaliojimą upėje ūkininkams mokėdavo tam tikrą mokestį, nes tai kenkdavo derliui. Labai sudėtinga ir pavojinga būdavo plaukti ir patiltėmis, nes jei sielis (lova) būdavo surišamas platesnis nei patiltėje laisvas plotas, reikdavo jį išardyti, o praplaukus patiltę jį vėl surišti. Jei sielis atsitrenkdavo į tilto atramas tai pats suirdavo, o kur dar baimė tilto polių išversti!.. Sielių rišimo darbai prasidėdavo dar tebeplaukiojant ledukams, o baigdavosi jau medžiams apšarmojus. Ilgus guminius, neperšlampamus batus turėjo tik vienas darbininkas. Sielininkams kojas taip užgeldavo, kad jų net nejausdavo. Iš sielininkų pasipelnėdavo ir Vaišnoriskės bei prie Baltelės ežero įsikūrę žydai-prekybininkai. Sieliai buvo plukdomi iki 6-ojo dešimtmečio pradžios.

Kalvystė. Kalvių amatas, sudėtingas ir brangus. Dėl kalvių įrangos

brangumo verslo kaita ir tobulėjimas vyko lėtai. Šio amato vaikai mokėsi iš tėvų, o šių seneliai dažniausiai buvo kilę iš valstiečių. Daugelio šiose miškingose ir nederlingose teritorijose gyvenančių, nors ir sugebėjusių pasiekti šio amato subtilybių, žmonių galimybės pasistatyti nuosavą kalvę ir ją įrengti buvo labai menkos. Gabieji dažniausiai buvo priversti tarnauti dvaruose ar jau esančiose kalvėse. Dažniausiai tai būdavo šeimos verslas, dirbamas paveldėtais įrankiais ir technologijomis. Darbo ciklas uždaras. Patys kalviai ar jų pagalbininkai degdavo angliš, o šalia to užsiimdavo dervos ar terpentino varymu. Linkmenų apylinkės kaimuose buvo plačiai išplitęs šis verslas. Palūšės, Šakarvos, Cijonų, Antalksnės ir kt. kaimų gyventojai iš kartos į kartą perdavinėjo įgytas žinias ir realizavimo rinkas. Šakarvos kaime lig šių dienų galime rasti anglių degimo duobę, čia tradiciškai jau kelios Zenkų šeimos kartos užsiima kalvyste, nors, kaip sakė dar tebekalviaująs Zenkų šeimos galva, vis rečiau to beprisireikia. Dervos varymas, anglių degimas, kalvystė, meilė žirgams Šakarvoje buvo vienos šeimos verslas, nes šie amatai turi labai daug bendro. Dar Boruta „Baltaragio malūne“ rašė, kad kiekvienas kalvis myli žirgus, tad ir p. Zenkus ne išimtis. Dar ir šiandien tai yra jo didžiausia aistra, tad paprašę galite tikėtis pasivažinėjimo brikele ar rogėmis.

Dervą ir degutą varė tose pačiose krosnyse. Jos būdavo dvejopos: vienose dervą surinkdavo į statinaitę krosnies apačioje, kitose lataku leisdavo į šalį. Dervą varė iš senų pušų kelmų ir viršūnių. Varydavo vasarą, kai galima prisirauti kelmų. Tik Šakarvos dervininkas kelmų prisiruošdavo žiemai. Į krosnį kraudavo tik susmulkintą ir išdžioviną žaliavą. Varant dervos ir deguto mišinį ratams tepti, į krosnį kraudavo kelmus ir beržo žieves. Kad derva būtų riebesnė (ratams ir odoms), į krosnį dėdavo ir avies ar

kiaulės maitos. Paprastai krosnį kurdavo vakare, o po paros tikrindavo. Jeigu lazdelė prasmigdavo iki dugno, viršų, kad neperdegtų anglys, apkasdavo žemėmis ir palikdavo 2-3 dienoms. Vandeniui gesinti anglių ne praktikavo, nes tokios anglys netikdavo virinti geležiai. Viena krosnis duodavo iki 3 pūdų (4 kibirus) dervos. Kai kurie dervininkai varydavo vaistams terpentina- jį paroduodavo Švenčionių ir Vilniaus vaistininkams. Iš beržo tošies varytą degutą vartojo vaistams. Per pirmąjį pasaulinį karą, tikėdamiesi apsisaugoti nuo šiltinės, degutuodavo durų rankenas, juo tepdavo batus ir

technologijos buvo labai panašios. Skyrėsi išgaunami produkcijos kiekiai, o tai reiškia, kad talpos, kuriose buvo verdami kelmai, buvo daug didesnės. Palūšės „smaliarnia“ derva aptarnaudavo Rusiją, Klaipėdos virvių gamyklą, terpentinu- Alytaus perdirbimo gamyklą, anglis buvo naudojama fermų apkūrenimui. Deja, nieks nepagalvojo šio įrenginio išsaugoti- dabar ten gyvenamasis namas.

Kad šis verslas buvo populiarus šiame krašte, liudija ir išlikusios Degučio, Kalvaičio, Pelanio, Dervinio ir kt. pavardės.

Grybavimas. Miško verslu ir senaisiais, ir dabartiniais laikais va-

sujudintose samanose grybai nebedygs. Grybų atsargas kaupdavo žiemai- paprastai juos džiovindavo arba raugdavo. Džiovintus grybus suverdavo ant balanų (vėliau jas pakeitė vielos). Balanas su grybais medine dvirage šake surisdavo ant švariai iššluotos duonkepės krosnies pado pakraščiuose ištiestų pagalių. Kiekvienas kaimas savaip „tobulino“ šį darbą. Šuminiškiai grybų suritimui naudojo įrankį, panašų į irklą, kylatrakiečiai buvo sugalvoję įstumiamą į krosnį virbų prikalintą lentą. Šakališkės, Vyžių kaimų žmonės ir dabar žiemai pasiruošia apie 50 kg džiovintų grybų. Sausai laikomi grybai išsilaiko po keletą metų. 19a. pabaigoje kaupdavo raugintų ir sūdytų grybų atsargas. Raugdavo umėdes, rudmėses, baravykus, lepšiukus, pūkuotes, raudonviršius, žaliuokes. Jų paruošdavo net po 40l. Žalias sūdydavo rudmėses, žaliuokes, rečiau pūkuotes. Ir bagoti ir biedni šio krašto žmonės grybus pardavinėdavo- veždavo į Ignalinos, Salako, Utenos turgus, laukdavo supirkėjų namuose. Toliau grybai keliaudavo į Daugpilį, Peterburgą, Vokietiją, Vilnių...

Uogavimas. ANP teritorijoje daug uogynų: mėlynynų, spanguolynų, bruknynų, kiek mažiau avietynų. Iki 20 a. pradžios paklausą turėjo tik spanguolės. Uogaudavo daugiau moterys ir vaikai.

Per bulviakasį, šalnas rinkdavo spanguoles. Pakabintos pintinėse po sijomis ar tiesiog papildtos ant samanų jos išsilaikydavo iki pavasario. Bruknes pradėjo rinkti 19 a. pabaigoje. Jas nevirtas iki pavasario laikydavo vandenyje. 20 a. pradžioje mėlyniaudavo tik sau. Po 2-3 l. šių uogų džiovindavo vaistams. Meironių ir Šuminių kaimų gyventojai pardavimui mėlynės pradėjo rinkti prieš pirmąjį pasaulinį karą.

Medžioklė. 19-20a. pr. kaimuose ūkininkai jau dažniausiai turėjo šautuvus. Dažniausiai jais medžiodavo plėšrūnus. Paukščių medžioklę vykdavo savo malonumui. Labai įdomūs senoviniai vilkų medžiojimo būdai:

Viliojimas paršiuku (Ožkinių, Puziniškio km.) Žvingindami paršiuką medžiokliai važiuodavo ledu

Nukelta į 32 psl.

pavalkus. Derva tepdavo ratus, statines, žvejai jos pirkdavo valtimis smaluoti, tinklams tepti, vietiniai gyventojai derva aptepdavo naujų namų sienas, kad apsisaugotų nuo puvinio, terpentinu dažydavo sienas, grindis.

Visai netoli nuo Šakarvos- senovinė Cijonų kaimavietė. Senuose žemėlapiuose ji vadinama Kalviai. Ten buvo karališkoji geležies iš balų rūdos liejykla, kalvė. Ją mini vietos žmonės. Jie pasakoja, kad iš ten buvusios dvarvietės likęs tik rūsys.

Antalksnės gyventojas kalvis Juozas Brukštus pagarsėjo savo paties pasigamintais kalvystės versle naudojamais įrankiais.

Palūšėje jau apie 1950 metus buvo pradėtas statyti dervos ir terpentino destiliavimo cechas. Nors darbas jau buvo „modernizuotas“ pagrindiniai darbo eigos momentai ir

dinamas ir grybavimas. Ir seniau, ir dabar kaimo žmogui tai yra vienas iš pragyvenimo šaltinių. Šiame krašte grybauja visi nuo mažo iki seno. Tai labai „parankus“ verslas, nes jo bažnyčia nelaikė darbu, todėl grybaudavo ir šventadieniais. Grybų metus pranašaudavo, kai sausio-vasario mėnesiais būdavo didelės sniego pusnys. Kaltanėniškiai grybų laukdavo praėjus parai po gausios rasos. 19 a. šiose teritorijose rinkdavo tik baravykus. Pasirinktinai buvo grybaujama iki praeito šimtmečio vidurio. Tuomet voveruškos net grybu nelaikė. Dabar ANP skaičiuojama apie 600 grybų rūšių, 112 iš jų valgomi. Grybavimo sezonas prasideda birželio pabaigoje ir tęsiasi iki šalnų. Grybaudavo net keletą kartų per dieną. Jau praeito šimtmečio pradžioje grybus pjaudavo neišrautus, nes iš seno buvo pastebėta, kad

(Žeimenų, Asalnų ež.) Vilkai persekiodavo roges. Jei vilkų būdavo ne daug, nušaudavo, jei kildavo pavojus žmonėms, mesdavo paršiuką ir nuvažiuodavo.

Aptvarai- katukai, naudoti 20a. pirmoje pusėje. Ožkinių ir Pakretuonės kaimuose pradėjus šalti į ežero dumblą subesdavo kuolus. Iš jų padarydavo 2,5m skersmens, 2-2,5 aukščio viens prie kito subestų baslių apskritą tvorą. Aplinkui 40-50cm nuotoliu statydavo kitą tvorą su prasiveriančiais į vidų varteliais. Į vidinį aptvarą įleisdavo šunį. Vilkai įėję pro vartelius prie šuns neprieidavo- negalėjo ir atgal išeiti, kadangi platesnius už tarpuvartę vartelius vilkas eidamas ratu šonu užspausdavo, o apsisukti, kad juos pravertų, nebuvo kur.

Vilkduobės- Grikiapelės, Ožkinių, Palūšės, Puziniškio, Vyžių kaimuose kasdavo 2-2,5 m gylio, 120-140 cm skersmens į apačią platejančias duobes. Centre įkaldavo kuolą ir pririšdavo maitos. Viršų uždengdavo nendrėmis ar plonomis šakomis. Įkritusius vilkus užmušdavo kuolais. Taip gaudė ir lapės. Barsukus medžiodavo dėl taukų. Šie žvėrys gyvena „kalneliuose“ su 3-4 olom. Medžiotojai vienoje iš jų įkurdavo ugnį, kitas užkimšdavo, o prie vienos budėdavo. Nerangius žvėrelius pavydavo ir užmušdavo kuolais.

Pynimas. Šiuose kraštuose nuo seno naudojamos balanų pintinės. Tai gana pigu, nes šiuose kraštuose daug tam tikslui tinkamų pušų. Rečiau tokio amato žinovų buvo vakarinėje parko pusėje- ten mažiau taip vadinamų balaninių pušų. Pintinėmis daugiausia prekiaavo Ignalinos turguje. Didžiausio patyrimo reikia pasirenkant pušis balanoms. Tokių pušų ieškodavo drėgnesnėse vietose (jų daug prie Strazdų kaimo). Skaldydavo ką tik nukirstas pušis. Pindavo dažniausiai žiemą. Krašte paplitusios 3 rūšių balaninės pintinės-kašelės (bulvėms nešioti), kraitelės (žolei, malkoms, grybams), kašikai (šienui). Darydavo ir specialias pintines mėsai laikyti, paršiukams į turgų vežti (su dangčiais). Iš balanų pindavo suaugusieji. Utenos pusėje labiau paplitęs pynimas iš raudonųjų karklų ir pušų šaknų. Iš pastarųjų

daugiau pindavo piemenys ganydami gyvulius. Iš nułuptų vytelių ir šaknų dažniausiai pindavo puošnius dirbinius moterims į turgų vaikščioti. Senesni gyventojai 20a. pr. dar pindavosi ir vyžas. Kadangi čia maža liepų, vyžas pindavo iš karklų žievės. Karklus lupdavo pavasari, kol atsokusi žievė. Žievės ritinėlius suko taip, kad vidinė pusė būtų viršuje. Ritinėlius suverdavo ant virvių ir džiovindavo. Prieš pradedant pinti jas išmirkydavo. Sausu oru vyžos laikydavo 3-4 dienas, drėgnu-savaite.

Vaistažolių rinkimas, gydymas.

Parko teritorijos gyventojai prisirišę ne tik prie savojo krašto, bet ir prie įvairių senovinių tradicijų. Šias tradicijas jie gerbia ir sąmoningai saugo. Čia nuoširdžiai tikima: „Ką blogam pasakyt, verčiau suvisam nepersakyt“. Šiaurinėje parko dalyje būdingas žalčio- gyvatės vyravimas, o pietinėje dalyje nusveria saulė ir kiti dangaus šviesuliai. Įdomiai pasiskirstė ir požiūris į žolynų gydymą bei mistinę galią. Kaip ne keista tai priklausė nuo Vilniaus krašto demarkacinės linijos. Šiaurinėje parko dalyje vaistažolės liko tradicinis neprekinis objektas, o pietinėje, ypač dėl Švenčionių vaistažolių perdirbimo fabriko įtakos- vaistažolės tapo tokios pat prekės, kaip uogos ir grybai. Esama skirtumų ir perteikiant liaudies medicinos žinias. Šiaurinėje parko dalyje visada vyravo motinos linija, pirmenybė teikiama jauniausiai dukrai ar jos vaikams- tik kraujo užžadėjimas perduodamas tėvo linija ir pirmenybė teikiama vyriausiajam sūnui. Pietinėje dalyje motinos linija perduodamos tik „moteriškos“ liaudies medicinos žinios ir pirmenybė dažnai teikiama vyriausiajai dukrai, bendrosios, o ypač užkalbėjimai nuo gyvatės kirtimo, perduodami tėvo linija, bet dažniausiai jauniausiam sūnui. Liaudies magija, medicina „padailinama“ dažnytinais priedais: žegnojimusi, poteriais, žodeliu „amen“ ir pan. Tačiau krikščionybės kevalas gana plonas, lengvai atskiriamas ir pačiam žadėjimo turiniui dažnai neturi įtakos. Maždaug prieš aštuoniasdešimt metų buvo kalbama ši maldelė į jauną mėnesį: „Tau pilną

ratą, man sveikatą, nuo prietelių meilę, o nuo ponų dalį.“

Žvejyba. 20a. pirmoje pusėje žvejyba buvo dvejopa: verslinė ir smulkioji. Verslinė žvejyba buvo pirklių rankose, o smulkiaja užsiimdavo netoli ežerų gyvenantys valstiečiai savo šeimos maistui pajvairinti iki pirmo pasaulinio karo atskiri parko ežerai priklausė įvairiems savininkams- valstybei, dvasininkams, dvarininkams. Šie savininkai ežerus daugiausia išnuomodavo Ignalinos ir Palūšės pirkliams. Gaila, bet labai mažai informacijos apie žvejybą lenkmečiu. Anot vieno žvejo, tuo metu buvo ir privatiems asmenims priklausiusių ežerų. Be vietos pirklių, tuomet Palūšėje buvo specialus žvejybą tvarkęs žmogus, priklausęs žvejybos kooperacijai. Vietos pirkliai teisę žvejoti pirkdavo varžytinėse trejiems metams. Pirkliai turėjo valtis, didžiuosius žvejybos tinklus, kurie buvo gana brangūs. Taip pat jie samdydavosi reikiamą žvejų skaičių. Žvejai tokį pirklių vadindavo gaspadoriumi. Iki pirmojo pasaulinio karo kanapiniai tinklai buvo perkami Salako ir Rimšės apylinkėse. Vėliau pasirodė pirklinių tinklų, kuriuos vietos žvejai vadino „prūskaiss“. Jei vienas pirklys neturėdavo reikiamų visų tinklų rūšių, tai susidėdavo su kitu, o paskui laimikį dalydavosi pusiau. Ypač dideli buvo žiemos žvejybos tinklai: jų vienas sparnas buvo net 80m ilgio. Žvejoti tokiu tinklu reikėjo 20 žmonių. Vasarą į valtį gale atitvertą vietą žuvims sumesti buvo dedama ledo. Ledams laikyti pirkliai netoli Lūšių ežero turėjo įsitaisę ledainę- žemėje iškastą didelę duobę, kurios šonai buvo iškloti rąstais. Ledus iš viršaus apkraudavo šiaudais ir pelais. Lenkų okupacijos metais pirklys už darbo dieną mokėdavo žvejui po 2 zlotus (pūro grūdų kaina), taip pat duodavo smulkesnės žuvies. Sparnuose žuvys iki 1 kg taip pat priklausė žvejams, o didesnės pirkliams. Žvejai savo uždarbtą žuvį kartais čia pat pardavėdavo į žvejybos vietą atvykusiems kitiems smulkiems Palūšės pirkliams. Žvejybos kooperacijoje dirbė žvejai atlyginimą gaudavo nuo ištrauktų valksnų skaičiaus. Žiemą

ištraukdavo 3-4, o vasarą 8-9 valksnas. Žiemą buvo priimami papildomi darbininkai, nes būdavo sunkesnis darbas. Pirkliai stambesnes žuvis veždavo parduoti į Vilnių, smulkesnės- į Švenčionis.

Aplinkiniai valstiečiai patylomis savo reikalams irgi pasižvejo davokartais net draudžiamais būdais, nevengdami žeberklavimo neršto metu. Vienas kitas valstietis už teisę žvejoti duodavo pirkliui bulvių. Šiaip iš įgrisusių saviveiklinių žvejų pirklys, pasikvietęs policiją, galėdavo atimti tinklus.

Šio amžiaus pirmaisiais dešimtmėčiais paežerių gyventojai žinojo ir naudojo įvairius žvejybos būdus. Žiemą būdavo blizgiaujama. Blizges medinėse formelėse nusiliedavo patys žvejai. Jas išdailindavo dilde ir švitru. Kai kam tai buvo atskiras verslas. Kabliukai būdavo pirktiniai.

Praktikuota ir žvejyba užtvaramis, kurias pavasariais iš vytelių įrengdavo upėse. Toks įtaisas vadintas persėda, o jos viduryje paliekamas laisvas tarpas- vartai. Į vartus prieš vandens tėkmę įstatydavo gana sudėtingos konstrukcijos venterį, turintį 7-8 m ilgio ir 3-4 igerklus. Žvejota ir bučiais. Jie būdavo mezgami iš storų siūlų ir aptraukiami ant lankelių. Leidžiant į ežerą, vidun būdavo įdedama akmenukų, o ištraukdavo už virvutės su plūde gale. Žiemos pradžioje, ežerams apsitraukus peršviečiamu ledu, ir pavasarį, jam suplyšinėjus, būdavo luokijama. Luokyta naktimis pasišviečiant, nes žuvis bėga į šviesą. Luokijama tokiu būdu: ant rogučių padedamas skardos gabalas, ant jo uždegami dervokšniai. Kai tik žuvis, reaguodama į šviesą, pasirodo po ledu, ji pritrenkiama medi-

niu kūju. Tada kirviu iškertama eketė ir žuvis ištraukiama. Pavasarį luokydavo susėdę dviese.

Įdomi žuvininkų, ne vieną dešimtmetį tinklu košusių ežerus, išmintis. V. Rukas iš Ripelialaukio daug gudrybių išmokė žvejus, pvz., kaip žiemą kiaurais batais žvejojant kojų nesušlapti: „Reikia pirmiausia čebatus keliskart aplieti vandeniu, apšaldyti ir galima laisvai braidyti. Aplieti teisingai taip pat reikia mokslo. Vakare grįžus namo čebatus reikia palikti lauke, kad neatitirptų ir nereikėtų kitą dieną šaldyti“. Įdomūs ir šio krašto moterų- žvejų pasakojimai.

Salų II kaime yra dar išlikusi ledainė.

Paruošė D. Savickaitė

TURIZMAS

POILSIS AUKŠTAITIJOS NACIONALINIAME PARKE

Atvykti į Aukštaitijos nacionalinį parką lankytojus vilioja nenuniokota šio krašto gamta, švarus pušynų oras ir, žinoma, ežerai. Kad kasmet didėjantis lankytojų srautas nesunaikintų visų šių vertybių, Aukštaitijos nacionaliniame parke galioja tam tikros lankymosi taisyklės. Kiekvienam lankytojui derėtų jas žinoti ir jų laikytis. Viena iš pagrindinių taisyklių yra ta, kad apsistoti galima tik tam skirtose vietose.

Nakvynė

Pažintis su parku prasideda Palūšėje. Čia įsikūręs šiemet 45 veiklos metines minintis ir tiek pat metų turistams nakvynę siūlantis turizmo centras turi daugiausia nakvynės vietų visoje parko teritorijoje - nuo dviviečių, triviečių ar keturviečių vasaros namelių be patogumų iki žiemą šildomų dviviečių

kambarių su patogumais. Palūšėje nakvynę galima gauti ir Palūšės pašto namuose. Jei norisi ramybės ir komforto, tiesiog kitoje ežero pusėje, Meironyse, yra įsikūręs Ekologinio švietimo centras. Dideliems pobūviams ir konferencijoms patalpas ir nakvynę siūlo keletas poilsio namų: „Jonaulakis“, „Imeda“ ir AB „Ignalinos statyba“. Trokštantys egzotikos gali apsinakvoti Ginučių vandens malūne. Ypatinga įvairovė pasižymi kaimo turizmo sodybos, išsibarsčiusios po visą parko teritoriją. Šiuo metu parke jų yra net 24, ir kiekvienais metais jų skaičius auga. Jei tarybiniais laikais vos ne kiekvienoje parko sodyboje vasaros metu apsigyvendavo taip vadinami „dačnykai“, tai vėliau šis išskirtinis vietinis verslas apmūrė. Dabartiniai kaimo

turizmo sodybų šeimininkai siūlo ne tik nakvynę, bet visą spektrą įvairiausių paslaugų - nuo ekskursijų po parko teritoriją iki povandeninės fotografijos.

Stovyklavimas

Kiekvienas žmogus mėgsta gamtą, tačiau tik tikri turistai nė už ką neišmainytų nakvynės po atviru dangumi. Aukštaitijos nacionaliniame parke jie turės galimybę gyventi palapinėse, pliuskintis raibuliuojančiame ežere, valgyti laužo dūmais kvepiantį maistą, pagamintą iš pačių surinktų grybų ar sugautos žuvies. Nakvynė gamtoje leidžia pamatyti nuostabias saulėlydžio spalvas, išgirsti slėpiningus nakties garsus, pajusti ryto rasos gaivumą. Siekiant išsaugoti trapią gamtą ir tenkinant pačių turistų poreikius, parko teritorijoje stovyklavimas leidžiamas tik tam specia-

liai įrengtose vietose - stovyklavietėse. Jose įrengtos laužavietės, pavėsinės, lauko tualetai, organizuojamas malkų tiekimas bei šiukšlių išvežimas. Stovyklavietes surasti nesunku pagal kelio ženklus ir prie kelių esančius informacijos standus. Leidinukus su stovyklaviečių išdėstymo schemomis galima įsigyti Palūšėje, parko direkcijoje, lankytojų informacijos centre, turizmo centre arba valčių nuomos punktuose bei muziejuose.

Kelionės

Parko teritorija yra didelė. Norint su ja geriau susipažinti, teks pakeliauti. Dažnas ir taip nenusėdi vietoje. Tad belieka pasirinkti kelionės laiką bei keliavimo būdą ir pilmyn. Beveik visi maršrutai po parką prasideda Palūšėje. Vandens turizmas nuo seno

Nukelta į 34 psl.

yra pats populiariausias. Ši šaka turi gerai išplėtoti infrastruktūrą. Neturite savo valties? Prašom, net trys valčių nuomos punktai pasirodys jai jums išnuomoti. Norite plaukti baidare? Tie patys valčių nuomos punktai Palūšėje ir Šakarvoje bei baidarių nuoma Kaltanėnuose jums mielai padės. Keliaudami vandeniu, galite užtrukti nuo vienos dienos iki visos savaitės priklausomai nuo to, kokį maršrutą pasirinksite. Tą padaryti jums padės Lankytojų centro arba valčių nuomos punktų darbuotojai. Jei bijote leistis į žygį vieni, jus palydės žygio vadovas.

Vis populiariesni tampa žygiai pėsčiomis. Pats populiariausias yra dviejų dienų maršrutas žymėta trasa nuo Palūšės iki pat Tauragnų. Keliaujantiems dviračiais ar automobiliais, siūlomi didieji ir mažieji parko žiedai. Šiuo metu projektuojamas dviračių- pėsčiųjų takas vin-

Ekskursijos

Norint per tris- keturias valandas pamatyti kuo daugiau, reikalingas transportas. Populiariausia yra trijų valandų pažintinė ekskursija autobusu po centrinę parko dalį. Jos metu aplankomos tokios parko įžymybės, kaip Ladakalnis, Ginučių piliakalnis ir vandens malūnas bei Senovinės bitininkystės muziejus. Siūlomos ir kitos ekskursijos: po senuosius etnografinius kaimus, po priešistorinius laikus menančią pietinę parko dalį, po Palūšės miestelį ir priešistorinę ekspoziciją. Trokšiantiems geriau pažinti gamtą, siūlomos gamtinės ekskursijos pėsčiomis Botaniniame take, Ažvinčių sengirės rezervate bei paukščių stebėjimo išvyka. Beje, Palūšėje esančiame 3,5 km ilgumo botaniniame take apsilankyti galima ir savarankiškai. Lygiai kaip ir prie Kretuono ežero Pervieniskėje esančiame paukščių

cionaliniame parke žmonių knibždėte knibžda.

neišvažiuos ir fotome-džioklės mėgėjai. Nacio-

Didžiausi paplūdimiai yra Palūšėje, maudytis leidžiama visuose ežeruose, išskyrus Ažvinčių sengirės ir Balčio rezervatų ežerus. Buriavimas taip pat leidžiamas visuose didžiuosiuose ežeruose.

Gamtos turtai

Vos tik nulyja pirmieji vasaros lietūs, parko miškai prisipildo grybautojų balsų. O rinkti čia tikrai yra ką: pušynėliuose ir beržynėliuose gausiai dygsta baravykai bei raudonikiai. Prieš prasidedant grybavimo sezonui, mėlynių ir aviečių rinkti į miškus patraukia uogautojai. O štai žvejams beveik nėra kada atsikvėpti - žvejyba vyksta kiaurus metus: tiek žiemą, tiek vasarą. Tereikia parko direkcijoje nusipirkti leidimą žvejybai ir pirmyn. O sugaunamų žuvų įvairovė - nuo aukšlės iki ungurio.

Be laimikio į namus

nalinio parko miškuose ir ežeruose gausu laukinių žvėrių ir paukščių. Tiesa, vasaros metu didesni žvėrys, lankytojų takuose palikę suvenyrus ragus, nuo poilsiautojų slapstosi girių glūdumoj. Bet užtat vasarą galima išbandyti povandeninę fotografiją.

Visa tai tik dalis tų nenusakomų išpūdžių, kuriuos patirsite apsilankę Aukštaitijos nacionaliniame parke. Jūsų išvyką suplanuoti padės ir visą reikiamą informaciją suteiks Aukštaitijos nacionalinio parko Lankytojų informacijos centras.

L. Stanaitis

giuos pro visas parko įžymybes.

Žiemą parko teritorijoje beveik visada yra užtektinai sniego, todėl galima keliauti slidėmis. Kalvotas reljefas lyg tam ir sutvertas.

stebėjimo bokštelyje.

Vandens ir kitos pramogos

Atėjus vasarai, taip ir traukia prie vandens. O užėjus didiesiems karščiams, vanduo yra vienintelis išsigelbėjimas. Gal todėl vasarą Aukštaitijos na-

**Ekologinio švietimo centro
teikiamų paslaugų kainos**

(Kreiptis į Aukštaitijos nacionalinio parko direkciją
telefonais: +370 386 4 74 78, 4 74 02)

<u>1 para</u>	<u>nuo 4 paros</u>	<u>nuo 7 paros</u>
Dvivietytis kambarys su patogumais ir virtuve		
80 Lt	70 Lt	55 Lt
WC, šiltas, šaltas vanduo, dušas. Žiemą kambariai šildomi.		

<u>1 para</u>	<u>nuo 4 paros</u>	<u>nuo 7 paros</u>
Dviejų kambarių numeris su patogumais ir virtuve		
160 Lt	140 Lt	120 Lt
WC, šiltas, šaltas vanduo, dušas. Žiemą kambariai šildomi.		

Konferencijų salės nuoma

<u>1 valandai</u>	<u>1 dienai</u>
50 Lt	200 Lt

**Sportinio ir turistinio inventoriaus nuoma
Turizmo centras „Palūšė“**

	<u>1 val.</u>	<u>1 parai</u>
Dviejų vietų palapinė „Kupol“	-	10 Lt
Palapinė „Žeimena“	-	8 Lt
Miegmaišis „Žeimena“	-	4 Lt
Miegmaišis „Žeimena“	-	6 Lt
Šašlykinė	5 Lt	10 Lt
Hamakas	-	5 Lt
Kirvis	1 Lt	5 Lt
Kamuolys	1 Lt	6 Lt
Teniso raketės	2 Lt	-
Valties nuoma	5 Lt	25 Lt
(Ginučių vandens malūne)		

**Nakvynės kainos Ginučių vandens malūne
1 kambarys 1 parai**

	<u>1 para</u>	<u>nuo 2 paros</u>	<u>nuo 4 paros</u>
Dvivietytis kambarys	50 Lt	40 Lt	30 Lt
WC, šiltas, šaltas vanduo, dušas bendro naudojimo. Žiemą kambariai nešildomi.			
Trivietis kambarys	70 Lt	60 Lt	50 Lt
WC, šiltas, šaltas vanduo, dušas bendro naudojimo. Žiemą kambariai nešildomi.			

**Nakvynė 9 vietų kambaryje ir 5 vietų
kambaryje 1 žmogui su patalyne - 16 Lt.**

Vasaros sezono metu veikia Ginučių malūno užkandinė

„Palūšės“ valtinė

Valtinės telefonas (užsakymų
priėmimas): +370 386 3 60 79
El. p. info@valtine.lt

	<u>1 val.</u>	<u>1 parai nuomos kaina parai</u>	<u>(nuomojantis 2 ir daugiau parų)</u>
Plastikinė valtis (keturvietė su dviem porom irklų)	5 Lt	25 Lt	25 Lt
Plastikinė kanoja (keturvietė)	10 Lt	60 Lt	50 Lt
Dvivietytė baidarė (brezentinė arba plastikinė)	10 Lt	50 Lt	40 Lt

**Ekskursijos, vandens žygiai valtimis, žygiai pėsčiomis
po Aukštaitijos nacionalinį parką**

Lankytinos vietos: Palūšės lankytojų informacijos centras. Palūšės bažnyčia su varpine, architektūros ansamblis. Akmens amžiaus būstas. Pilkapio ekspozicija. Paminklas kompozitoriui M. Petrauskui, pirmosios lietuviškos operos „Birutė“ autoriui. Botanikos takas. Meironys. Vaišniūnai, Sakališkė, gatviniai kaimai. Tautodailininkų medinių skulptūrų ansamblis prie Lūšių ežero. Šuminai, Vaišnorškės, Kretuonys, Salos II, Varniškės II, etnografiniai kaimai. Medžiai - gamtos paminklai. Vandens malūnai - technikos paminklai. Ginučių piliakalnis. Linkmenų pilies vieta. Ladakalnis, Lygumų kalnas - vienos vaizdingiausių nacionalinio parko vietų. Senovinės bitininkystės muziejus. Tauragnas - giliausias Lietuvos ežeras. Žeimenis - ilgiausias nacionalinio parko ežeras. Šakarvos, Ginučių, Palūšės, Vyžių, Minčios pilkapiai. Paukščių stebėjimo bokštelis netoli Reškutėnų kaimo. Rėkučių gynybinis pylimas. Gaveikėnai - privatus Augulių muziejus. „Nalšios“ muziejaus filialas Reškutėnų kaime.

Ekskursijų vadovas 1 val. - 25 Lt, užsienio kalba (anglų, vokiečių, rusų) 1 val. - 35 Lt.

Ekskursija Ginučių vandens malūne: suaugusiems - 20 Lt, moksleiviams - 15 Lt.

Bilietas į Ginučių vandens malūno muziejinę dalį 2 Lt.
(ikimokyklinio amžiaus vaikams nemokamai)

Bilietas į senovinės bitininkystės muziejų: suaugusiems - 3 Lt, moksleiviams - 1 Lt.

Patalpų nuoma

Pirtis vakarui - 50 Lt, pirtis vakarui su sale - 100 Lt. Salės nuoma administraciniame pastate - 100 Lt 1 parai.
Patalpos pasitarimams, seminarams, konferencijoms, kainos sutartinės.

Turizmo centro teikiamų paslaugų kainos
Nakvynės kainos (1 kambarys 1 parai)

Administracinis pastatas
(1,2,3 ir 4-viečiai kambariai)

1-vietis kambarys - 27 Lt

2-vietis kambarys - 37 Lt

3-vietis kambarys - 47 Lt

4-vietis kambarys - 52 Lt

WC, šiltas, šaltas vanduo, dušai aukšte.

Yra sąlygos maisto gaminimui.

Kambariai žiemą šildomi.

Parko g-vės vasaros tipo nameliai

(2,3-viečiai kambariai)

2-vietis kambarys - 37 Lt

3-vietis kambarys - 44 Lt

WC, šiltas, šaltas vanduo, dušai atskiroje patalpoje.

Yra sąlygos maisto gaminimui atskiroje patalpoje.

Žaliosios g-vės vasaros tipo nameliai

(2-viečiai kambariai)

2-vietis kambarys - 30 Lt

WC, šiltas, šaltas vanduo, dušai atskiroje patalpoje.

Yra sąlygos maisto gaminimui atskiroje patalpoje.

Miškininkų g-vės vasaros tipo nameliai

(4-viečiai kambariai)

4-vietis kambarys - 62 Lt

WC, šiltas, šaltas vanduo, dušai atskiroje patalpoje.

Yra sąlygos maisto gaminimui atskiroje patalpoje.

Draugystės g-vės vasaros tipo nameliai

(2-viečiai kambariai)

2-vietis kambarys - 28 Lt

WC, šiltas, šaltas vanduo, dušai atskiroje patalpoje.

Yra sąlygos maisto gaminimui atskiroje patalpoje.

Dviejų kambarių vasaros tipo namelis - 70 Lt (parai)

WC, šiltas, šaltas vanduo, dušai atskiroje patalpoje.

Yra sąlygos maisto gaminimui atskiroje patalpoje.

Pirties namelis

2-vietis kambarys - 37 Lt

3-vietis kambarys - 44 Lt

Trijų kambarių numeris su daliniais patogumais pirties namelyje - 140 Lt

Pirties namelio nuoma (gyvenamieji kambariai, salė, pirtis) - 400 Lt

Vaikai iki 3 metų apgyvendinami nemokamai.

30 ir daugiau žmonių grupės vadovui nakvynė nemokama.

Už vietą palapinei statyti Turizmo centro teritorijoje (WC, šiltas, šaltas vanduo, dušai atskiroje patalpoje. Yra sąlygos maisto gaminimui) iki 3 parų - 10 Lt (para);
 nuo 4-9 parų - 7 Lt, nuo 10 paros - 4 Lt.

Kambariai su patogumais

	<u>1 para</u>	<u>nuo 4 paros</u>	<u>nuo 8 paros</u>
Dviejų kambarių numeris	90 Lt	70 Lt	55 Lt
WC, šiltas, šaltas vanduo, dušas, vonia, šaldytuvas. Žiemą numeris šildomas.			
Dvivietis kambarys	50 Lt	40 Lt	30 Lt
WC, šiltas, šaltas vanduo, dušas, vonia, šaldytuvas. Žiemą kambariai šildomi.			

TURIZMO CENTRAS „PALŪŠĖ“

30202 PALŪŠĖS K., IGNALINOS R.

TELEFONAI: (+370-386) 5 28 91, (+370-386) 4 74 30 (VISA PARA)

(+370-615) 2 14 01 (VISA PARA) FAKSAS: (+370-386) 5 28 91

EL. P.: turizmas.anp@is.lt, www.paluse.lt